

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

FACULTY OF ARTS

COURSE CODE: HAU 206

COURSE TITLE: HAUSA RECREATIONAL ACTIVITIES

COURSE GUIDE

COURSE CODE: HAU 206

COURSE TITLE: HAUSA RECREATIONAL ACTIVITIES

CREDIT UNIT: 2

COURSE STATUS:

SEMESTER:

REQUIRED STUDY HOURS: 4 Hours per week

EDITION: First Edition 2019

Course Team:

Course Developer:

Course Writer: Dr. Abdullahi Sarkin Gulbi –UDUS

Instructional Designer:

Learning Technologists:

Content Editor: Dr. Bashir Aliyu Sallau

Copy Editor:

HAU 206

HAUSA RECREATIONAL ACTIVITIES

National Open University of Nigeria

Headquarters

14/16 Ahmadu Bello Way

Victoria Island

Lagos.

Abuja Annex

245 Samuel Adesujo Ademulegun Street

Central Business District

Opposite Arewa Suites

Abuja.

E-mail: centralinfo@nou.edu.nig

URL: www.nou.edu.nig

National Open University of Nigeria

First Printed: 2019

ISBN

All Rights Reserved

Printed by.....

For

National Open University of Nigeria

ABIN DA KE CIKI

FASALI NA 1: BUKUKUWAN HAUSAWA DA RABE-RABENSU

Kashi na 1: Ma'anar Buki da Rabe-rabensa.....	1
1.0 Gabatarwa.....	1
2.0 Manufar Darasi.....	1
3.0 Ma'anar Buki.....	1
3.1 Dalilan Buki.....	2
3.2 Rabe-raben Bukukuwan Hausawa.....	4
3.2.1 Bukukuwan Hausawa na Gargajiya.....	4
3.2.2 Bukukuwan Hausawa Bayan zuwan Musulunci.....	4
3.2.3 Bukukuwan Hausawa Bayan zuwan Turawan Mulkin Mallaka.....	5
3.3 Matsayin Buki a Al'ummar Hausawa.....	5
4.0 Kammalawa.....	6
5. Ta}aitawa.....	6
6.0 Auna Fahimta.....	6
7.0 Manzarta.....	7
Kashi na 2: Bukin Suna a Al'ummar Hausawa.....	8
1.0 Gabatarwa.....	8
2.0 Manufar Darasi.....	8
3.0 Ma'anar Bukin Suna.....	8
3.1 Haihuwa da Tanade-tanaden Kayan bukin Suna.....	10
3.1.1 Magungunan Dauri.....	10
3.1.2 Itacen Bi}i.....	11
3.1.3 Kayan Barka.....	11

3.2 Al’adun da ke tattare da Bukin sunan Hausawa.....	11
3.2.1 Taron Suna.....	11
3.2.2 Yanka dabbar Suna.....	12
3.2.3 Tsagar Gado.....	12
3.2.4 Wasannin Gado a Ranar Suna.....	12
3.2.6 Abincin Gara.....	12
4.0 Kammalawa.....	12
5.0 Ta}aitawa.....	13
6.0 Auna Fahimta.....	13
7.0 Manazarta.....	13
Kashi na 3: Bukin Aure a Al’ummar Hausawa.....	14
1.0 Gabatarwa	14
2.0 Manufar Darasi.....	14
3.0 Ma’anar Aure.....	15
3.1 Ma’anar Bukin Aure.....	16
3.2 Tanade-tanade Kafin Bukin Aure.....	16
3.2.1 Shigar Iyaye Wurin Neman Aure.....	16
3.2.2 Fitowa Gida (Bi]ar Iyaye)	16
3.2.3 Gaisuwar Abokai.....	17
3.2.4 Tsarin Na-Gani-Ina-So A Al’adar Aure.....	18
3.4 Al’adun Ranar Bukin Aure.....	18

3.4.1 Taron [aurin Aure.....	18
3.4.2 Liyafa [aurin Aure.....	19
3.4.3 Wasannin Gado a Ranar [aurin Aure.....	19
4.0 Kammalawa.....	19
5.0 Ta}aitawa.....	19
6.0 Auna Fahimta.....	20
7.0 Manazarta.....	20
Kashi na 4: Bukukuwan Hausawa na Gargajiya.....	20
1.0 Gabatarwa	20
2.0 Manufa.....	21
3.0 {unshiyar Darasi.....	21
3.1 Bukin Bu}in Dawa.....	21
3.1.2 Bukin Shan Kabewa.....	21
3.1.3 Bukin Fashin Ruwa.....	22
3.1.4 Bukin Gyaran Ruwa.....	23
3.1.5. Bukin Noma	24
3.1.6 Bukin Tuwon Daji.....	25
4.0 Kammalawa.....	25
5.0 Ta}aitawa.....	26
6.0 Auna Fahimta.....	26

7.0 Manazarta.....	26
Kashi na 5: Bukukuwan Sana'a'o'in Gargajiya a {asar Hausa.....	27
1.0 Gabatarwa.....	27
2.0 Manufar Darasi.....	27
3.0 {unshiyar Darasi.....	27
3.1 Bukin Ma}era.....	28
3.1.1 Bukin Cin Tama.....	28
3.1.2. Bukin Shan Gumba.....	29
3.2 Bukin Manoma.....	29
3.4 Bukin Mahauta.....	29
3.5 Bukin Masunta.....	29
3.6 Bukin Maharba.....	30
3.7 Bukin Wanzamai.....	30
3.8 Bukin Ma}ora.....	31
4. 0 Kammalawa.....	31
5.0 Ta}aitawa.....	31
6.0 Auna Fahimta.....	31
7.0 Manazarta.....	31

FASALI NA 2: SABABBIN BUKUKUWAN HAUSAWA

Kashi na 1: Matsayin Bukukuwan Gargajiya a {asar Hausa.....	33
1.0 Gabatarwa.....	32
2.0 Manufar Darasi.....	33
3.1 Bauta da Ibada.....	33
3.2 Bun}asa Al'adu.....	34
3.3 Nisha}i.....	34
4.0 Kammalawa.....	34
5.0 Ta}aitawa.....	35
6.0 Auna Fahimta.....	35
7.0 Manazarta.....	35
Kashi na 2: Bukukuwan Hausawa Bayan Zuwan Musulunci a {asar Hausa.....	36
1.0 Gabatarwa.....	36
2.0 Manufar Darasi.....	36
3.0 {unshiya.....	36
3.1 Samuwar Sababbin Bukukuwa Bayan Zuwan Musulunci.....	36
3.1.1 Bukin Takutaha.....	37
3.1.1 Bukin Maulidi.....	37
3.1.2 Bukin Kamun Shara.....	38
3.1.3 Bukin Saukar Al}ur'ani.....	38
3.1.4 Bukin Sallah.....	39

3.1.5 Hawan Daaba (Durba).....	39
3.1.6 Wasannin Tashe.....	40
3.1.7 Bukin Sallar Cika Ciki.....	41
4.0 Kammalawa.....	42
5.0 Ta}aitawa.....	42
6.0 Auna Fahimta	42
7.0 Manazarta.....	43
Kashi na 3: Bukukuwan Hausawa Bayan Zuwan Turawa.....	43
1.0 Gabatarwa.....	44
2.0 Manufar Darasi.....	44
3.0 Ta}aitaccen Tarihin Zuwan Turawa a {asar Hausa.....	44
3.1 Fati (Party).....	44
3.2 Fikinin (Picnic).....	45
3.3 Bukin Luncin (Launching).....	46
3.4 Gyat Tugeza (Get together party).....	46
4.0 Kammalawa.....	47
5.0 Ta}aitawa.....	47
6.0 Auna Fahimta.....	47
7.0 Manazarta.....	47
Kashi na 4: Samuwar Sababbin Wasanni Bayan zuwan Turawa.....	48

1.0 Gabatarwa.....	48
2.0 Manufar Darasi.....	48
3.0 Wasan Tseren Keke.....	48
3.1 Wasan Tseren Babur.....	49
3.2 Wasan Tserin Mota.....	49
3.3 Wasan Kwallon {afa.....	49
3.4 Wasan Kwallon Dawaki.....	50
4.0 Kammalawa.....	50
5.0 Ta}aitawa.....	51
6.0 Auna Fahimta.....	51
7.0 Manazarta.....	51
Kashi na 5: Wasannin Gargajiya a {asar Hausa.....	52
1.0 Gabatarwa.....	52
2.0 Manufar Darasi.....	52
3.0 Ma'anar Wasa.....	52
3.1 Rabe-raben Wasa.....	53
3.1.1 Wasannin Yara Maza.....	53
3.1. 2 Langa.....	54
3.1.3 Tsiren Gudu.....	54
3.1.4 Tsiren Iwo a Ruwa.....	54
3.1.5 Wasan oya.....	54
3.1.7 Yar bi}a.....	55

4.0 Kammalawa.....	55
5.0 Ta}aitawa.....	55
6.0 Auna Fahimta.....	55
7.0 Manazarta.....	56

FASALI NA 3: WASANNI A KASAR HAUSA

Kashi na 1: Wasannin Yara Mata {asar Hausa.....	57
1.0 Gabatarwa.....	57
2.0 Manufar Darasi.....	57
3.0 Wasannin Yara Mata.....	57
3.1 Wasan ‘Yar tsana	57
3.2. Wasan Bojo.....	58
3.3 Wasan Rawa.....	58
3.4 Wasan Ga]a.....	58
4.0 Kammalawa.....	58
5.0 Ta}aitawa.....	59
6.0 Auna Fahimta.....	59
7.0 Manazarta.....	59
Kashi na 2: Wasannin Maza Manya a {asar Hausa.....	60
1.0 Gabatarwa.....	60
2.0 Manufar Darasi.....	60
3.0 Wasannin Manya.....	60

3.1 Wasannin Tauri.....	60
3.2 Wasannin Dambe.....	61
3.3 Wasan Kokawa.....	61
3.4 Wasan Noma.....	61
4.0 Kammalawa.....	62
5.0 Ta}aitawa.....	62
6.0 Auna Fahimta.....	63
7.0 Manazarta.....	63
Kashi na 3: Muhimmancin Bukukuwan Hausawa.....	64
1.0 Gabatarwa.....	64
2.0 Manufar Darasi.....	64
3.0 Amfanin Wasanni ga Al'umma.....	64
3.1 Adana Al'adu.....	64
3.2 Samar da Nisha}i.....	65
3.3 Kore Damuwa	65
3.4 Inganta Tattalin Arzikin jama'a.....	65
3.5 Bun}asa Zumunci.....	65
4.0 Kammalawa.....	66
5.0 Ta}aitawa.....	66
6.0 Auna Fahimta.....	66
7.0 Manazarta.....	67

Kashi na 4: Wasannin Zaune a Al’ummar Hausawa.....	67
1.0 Gabatarwa.....	67
2.0 Manufar Darasi.....	67
3.0 {unshiyar Darasi.....	68
3.1 Ma’anar Wasannin Zaune.....	68
3.2 Rabe-raben Wasannin Zaune.....	68
3.2.1 Wasannin Maza Manya.....	68
3.2.1.1 Wasan Karta.....	69
3.2.1.2 Wasan Dara.....	69
3.2.1.3 Wasan Wala-wala.....	69
3.2.1.4 Wasan Lido.....	69
3.2.1.5 Wasan Kalanda ga mai rabo.....	70
3.3 Wasannin Yara Maza.....	70
3.3.1 Wasan Yar Bi]a.....	70
3.3.2 Wasan “Yar Sululu.....	71
3.4 Wasannin Yara Mata.....	71
3.4.1 Wasan Tafa-tafa.....	71
3.4.2 Wasan Carab	72
3.4.3 Wasan ‘Yar tsana.....	21
4.0 Kammalawa.....	72

5.0 Ta}aitawa.....	73
6.0 Auna Fahimta.....	73
7.0 Manazarta.....	73

HAU 206: HAUSA RECREATIONAL ACTIVITIES (2 Credit Units)

Wannan kwas yana tattare da darussa muhimmairi da suka shafi bukukuwa da wasannin Hausawa na gargajiya. Daga cikin batutuwan da za a tattauna kuwa sun ha}a da;

- 1. Gabatarwa:** A wannan zai tattauna ne game da wanzuwar bukukuwa da wasanni a }asar Hausa yadda suke da kuma yadda ake aiwatar da su tare da irin hikimomin da ke tattare a cikinsu.
- 2. Manufa:** Manufar kwas }in shi ne daga }arshen zangon karatu }alibai su kasance masu masaniya a kan bukukuwa da wasannin Hausawa a jiya da kuma yau.
- 3. }unshiya:** A }ar}ashin wannan an fasalta tattaunawar zuwa fasali guda uku (3), a }ar}ashin kowane fasali kuma an kawo kashe-kashe da ke }auke da bayanan darussan kamar yadda za a gani a bayanan da ke tafe.

FASALI NA I: BUKUKUWAN HAUSAWA DA RABE-RABENSU

KASHI NA 1: Ma'anar Buki da Rabe-rabensa.

1.0 Gabatarwa: A wannan mataki za a yi duba dangane da ma'anar buki daga fahimtar masana da manazarta al'ada da kuma zamnatakewar al'umma. Idan haka ta samu kuma sai a fayyace rabe-raben bukukuwa a zamantakewar Hausawa a jiya da yau.

2.0 Manufa: Babbar manufar wannan fasali shi ne domin a fa}arƙar da mai karatu ya fahimci ma'ana da }unshiyar bukukuwan da Hausawa ke aiwatarwa a cikin nagartattun al'adunsu na zamantakewa. A }arshen karatu kuma a fahimci rabe-raben bukukuwan Hausawa.

3.0 Ma'anar Buki

Masana da Jaliban ilmi da dama sun bayyana ra'ayinsu dangane da ma'anar buki kamar yadda bayanai za su biyo nan gaba, misali Bichi (2013:695) cewa ya yi "Bukin gargajiya dole ya kasance na jama'a, mai sau}in gudanarwa wanda zai kawo annashuwa da jin da}i ga al'umma, Don haka, bukin gargajiya ya kasance ana gudanar da shi ne a gargajiyance domin inganta al'adu da aka gada kaka da kakanni" Ma'anar tana tabbatar muna da cewa a kowane bukin gargajiya dole ya zamana ana yin sa domin kare martabar al'adun mutane.

A ra'ayin Smith (1976:160) ya bayyana buki " A matsayin wasu al'adu na musamman wanda yake }unshe da Karin maganganu da wa}o}i da kuma raye-raye" A ra'ayin Yahaya (2008:95) ya ce " Buki wata hanya ceta gane irin karkashi da jin da}in da mazauna wani wuri suke yi ko ji na al'adunsu da suke gudanarwa."

A fahimtar Gusau (2012:26) yana ganin buki " A matsayin wani taro ne na mutane da suke shiryawa, su gudanar don nuna farin cikinsu a kan wata baiwa da Allah ya yi ma wani daga cikinsu, ko ya yi wa wasunsu"

A }amusun Hausa na Jami'ar Bayero (2006:46) an bayyana buki da cewa "Shagali na nuna farin ciki wajen aure ko suna ko na}in sarauta ko sallah ko al'adun gargajiya"

Dangane da ra'ayoyin masana da aka kawo a sama za a ga cewa ana aiwatar da buki ne a lokacin da wani abu ya faru ya faru na farin ciki domin baje kolin al'adu.

3.1 Dalilan Buki

Akwai dalilai da dama da ke haddasa aiwatar da buki ko bukukuwa a cikin al'ummar Hausawa kamar yadda muka ga wasunsu su bayyana a cikin ma'anar da aka bayar ta buki. Ka}an daga cikin wa}annan dalilai kuwa sun ha}a da;

i. Domin a martaba al'adu: Irin wa}annan bukukuwa sun shafi bukin da ake musamman shehaka-shekara domin tunanwa da wasu muhimman al'adu da ake aiwatarwa.

- ii. Domin a samar da nisha}i: A wasu lokuta akan shirya wasanni a cikin buki saboda a samar da nisha}i ga halarta bukin.
- iii. Domin a nuna farin cikin faruwar wani abu mai muhimmanci a cikin al’umma, misali bukin mauludi da ake gudanarwa a fa}in }asar Hausa da ma wasu sassa na kudancin Nijeriya.
- iv. Ana aiwatar da bukukuwa ne domin murnar zagayowar shekara, misali bukin cika ciki ko kamun shara a tsakanin Hausawa.
- v. Wani bukin ana yin sa domin murnar aure ko haihuwa ko na}in sarauta da askinta.
- vi. Buki kan faru a dalilin makokin mutuwa tun a jiya da kuma yau da Hausawa suka sha}i iskar musulunci da zamunanci.
- vii. Buki kan faru a sakamakon kammalawa karatun addini ko boko, misali bukin saukar karatun Al}ur’ani day aye }alibai a kwalejoji da cibiyoyin ilmi.
- viii. Hausawa sukan aiwatar da buki domin tunawa da zagayowar ranar haihuwar ‘ya’yansu ko shugabanninsu, misali Mauludin Nabiyyu.
- ix. Hausawa kan yi buki domin yi wa ‘ya’yansu kaciya, musamman idan suka warke bayan sati biyu da yin kacyar.
- x. Ana yin buki a dalilin aiwatar da wasannin noma da ake yi shekara-shekara a gonar Sarakuna.
- xi. Hausawa suna yin buki a lokacin shagulgulan sallah babba da }arama. A nan sukan baje kolin al’adunsu na dambe, kokawa da tsiren dawaki ko kekuna da masuna.

3.2 Rabe-Raben Bukukuwan Hausawa

Bukukuwa a }asar Hausa ana yi masu kallo a mataakai guda uku muhimmair kamar haka;

3.2.1 Bukukuwan Hausawa na Gargajiya

✓ Bukukuwan Gargajiya; Wa}annan su ne da suka samo tushe daga tsarin bautar Hausawa ta gargajiya, irin wa}annan bukukwa a kodayaushe za a ga ~ir~ishin tsafi ko bori ko kuma camfi a cikinsu. Ma'ana babu yadda za a yi a aiwatar da su ba tare da an ga nason tsafe-tsafen Hausawa na yanka dabbobi ga Iskoki ko wata hidima zuwa ga Iska domin a sami biyan bu}atar rayuwa na samun rowan sama ko damina mai albarka ko kariya daga wata cuta. Ka}an daga cikin irin wa}annan bukukuwan sun ha}a da;

i. Bukin bu}in dawa

ii. Bukin shan kabewa

iii. Bukin fashin ruwa

v. Bukin gyaran ruwa.

3.2.2 Bukukuwan Hausawa Bayan zuwan Musulunci

✓ Bukukuwan Hausawa bayan zuwan musulunci a }asar Hausa: Bayyanar Musulunci ga Hausawa da kuma kar~ar musuluncin da suka yi ya haifar masu da }ir}iro wa kansu sababbin bukukuwa da za su dace da sabon addininsu na musulunci. A rayuwarsu ta addinin gargajiya, suna aiwatar da bukukuwan da suka shafi bauta da kuma nuna murna ga zagayowar wani abu mai muhimmanci, misali bukin juya kafa}a idan wani dattijo ya mutu suna aiwatar da bukin cika shekara }aya da mutuwa

Da musulunci ya shiga zukan Hausawa sai suka lura da cewa akwai wasu bukukuwa masu kama da nasu na gargajiya wa}anda ake aiwatarwa a shekara-shekara, misali bukin sallah da mauludi ya zama }aya daga cikin sababbin bukukuwan Hausawa.

3.2.3 Bukukuwan Hausawa Bayan zuwan Turawan Mulkin Mallaka

- ✓ Bukukuwan Hausawa Bayan zuwan Turawan Mulkin Mallaka: Waɗannan bukukuwa ne da suke ɗauke da sabon tunani ga al'adun zamantakewar Hausawa. Don haka, ake yi masu suna da sababbin bukukuwan zamani na Hausawa. Yi masu wannan sunan ba zai rasa nasaba da ganin asali Hausawa ba su da ire-iren waɗannan bukukuwa a cikin al'adunsu. Misali akwai Fati (party), Fikinin (Picnic) da *Lunching* da ake yi musamman a lokacin auren Hausawa a yau inda samari da 'yanmata sukan ke~e a wani wuri na musamman kamar Otal ko a rafi ko gefen kogi su sheke ayarsu da raye-raise da kaɗe-kaɗe.waɗanda suka sa~a wa al'adun Hausawa na asali.

3.3 Matsayin Buki a Al'ummar Hausawa

Buki abu ne da yake da babban matsayi ba ga Hausawa kaɗai ba har ma da sauran al'ummun duniya. Dalili kuwa al'ada ce da ta ratsa kowace ɗabila a faɗin duniya. Don haka, idan za a dubi farfajiyar da al'adun bukukuwa suka mamaye a cikin al'adun Hausawa sai a ce babu wani mataki na rayuwa da ba a samun buki a cikin matakan rayuwar Hausawa kama daga aure, haihuwa da kuma mutuwa.

To abin tambaya a nan shi ne, wane matsayi Bahausha ya bai wa buki a jiya da yau? Babban matsayin da Bahausha ya bai wa lamarin buki a cikin al'adunsa shi ne domin cika wani umurni na tsarin bautarsa ta gargajiya da kuma addininsa na Musulunci. Wannan matsayin shi ya haifar da samuwar rabe-raben bukukuwan da aka tattauna a sama.

Wani matsayin da ake iya gani ga bukin Hausawa bai wuce na samar da nishaɗi da kuma kulla zumnuta a tsakanin mutane ba. Misali bukin wasan bori da dangoginsa.

4.0 Kammalawa

A cikin wannan fasali an tattauna a kan muhimman batutuwa da suka shafi ma'anar buki inda aka zo da ra'ayoyin masana daban-daban domin a fahimtar da mai karatu abin da buki ya }unsa a al'adar Hausawa. Duk a cikin abubuwan da aka tattauna an fayyace rabe-raben bukukuwan Hausawa ta la'akari da zamunnan da suka sami kansu wato daga matakin gargajiya, zuwan musulunci da kuma bayan bayyanar Turawa. Fasalin bai tsaya nan ba sai da ya fito da matsayin buki a cikin al'adun Hausawa domin mai karatu ya fahimci irin bagiren da bukukuwa suka mamaye a cikin al'adun Hausawa.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice fasalin kacokan ya haska wa }alibi ko }aliban ilmi ko mai karatu dabarun gane al'adun bukukuwan Hausawa da wasanninsu da kuma irin yadda aka karkasa su ta fuskar nazari, wanda yake yin hakan ya bu}e wata kafa ta gano matsayin bukin ga rayuwar Hausawa.

6.0 Auna Fahimta

Don auna fahimtar mai karatu, zai yi kyau ka iya amsa wa}annan tambayoyin kamar haka;

- a. Mene ne buki? Tattauna ra'ayoyin masana dangane da ma'anar buki a fagen nazarin al'adun Hausawa.
- b. Bayyana rabe-raben bukukuwan Hausawa da ka fahimta a cikin bayanin da suka gabata.
- c. Fayyace matsayin buki ga rayuwar Hausawa.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). " Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al'adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa."Kundin digiri na uku: Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al'umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

CNHN (2006) *{amusun Hausa*

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

KASHI NA 2: Bukin Suna a Al'ummar Hausawa

1.0 Gabatarwa

Bayanan da suka gabata a fasali na farko an tattauna ne a kan ma'anar buki da rabe-rabensa da kuma matsayin buki a zamantakewar Hausawa. A nan kuma za a dubi wani kaso na bukin suna da abubuwan da al'ada ta tanada game da bukin suna.

2.0 Manufa

Manufar wannan fasali shi ne a }arhen darasin, mai karatu ya fahimci bukin suna da muhimman abubuwan da ke tattare da al'adun bukin suna musamman wajen samar da nisha]i da annashuwa.

3.0 Ma'anar Bukin Suna

Kamar yadda sunan ya nuna , bukin suna wani yanayi ne da ake ha]a 'yan uwa da abokan arziki a ci a sha, kuma a yi annashuwa da raha. Ana aiwatar da bukin suna ne idan ranar da aka haifi jaririn ta zagayo; ma'ana bayan mako guda. Ranar suna, rana ce da za a ra]a wa jaririn da aka haifa sunan da za a ri}a kiran sa da shi. Galibi a }asar Hausa ana sanar da 'yan 'uwa da abokan arziki tun ana gobe za a yi sunan domin su ha]u musammman da safe domin gudanar da wannan al'ada. Ita ma wannan al'adar ta yi rauni a halin yanzu, saboda tasirin addinin Musulunci da mafi yawan al'ummar yankin ke bi.

A ranar suna, ana yanka rago a raba goro, liman ya yi wa jariri hu]uba galibi bayan kwana bakwai da haihuwa, duk da yake ana iya hu]uba tun ranar da aka haifi jinjiri a ra]a wa yaro suna sai dai ba za a bayyana sunan ba sai ranar suna. Galibi da yake Hausawa mabiya addinin Musulunci ne, don haka, ana za~en sunan ne daga cikin sunayen addinin Musulunci.

Ranar ra]in suna, za a taru tsakanin dangin mai haihuwa da mijinta. Idan wa]anda duk ake jira sun taho, za a raba goro ga jama'a inda za a fara fitar da na malamai da wanzamai da mata . Daga nan sai liman ya yi wa abin haihuwar addu'a da ita kanta mahaifiyar da uban da sauran jama'a baki]aya. Yahaya da wasu (2001:99)

Shi kuwa Gusau (2012:42) Yana da ra'ayin cewa:

Zanen suna ko ra]in suna ana gudanar
da shi ga abin da aka haifa, bayan mako
]aya da haihuwa. Zanen suna ko ra]in

suna ya kasu kashi biyu, akwai zanen
suna a gargajiyance, akwai kuma zanen
suna a addinace.

Ta kowace fuska dai za a fahinci bukin zanen suna yana haddasa haɓuwar dangin mace da na namiji wuri ɓaya domin taya juna murnar samun }aruwa ta haihuwar da aka samu.

Haihuwa abu ce mai matu}ar muhimmanci ga Bahaushe. Wannan ne ma ya sa yake girmama duk wata al'ada da ta shafi haihuwa tun daga goyon ciki da haihuwar da kuma renon abin da aka haifa.

Shagulgulan suna sukan fara ne da zarar aka ce mace ta haihu a gidan Bahaushe. Wannan ne ya sa Garba (2012:36) yake ganin cewa “ *Al'adun bukin haihuwa ko zanen suna al'adu ne da Hausawa ke gudanarwa a lokacin da mace ta haihu har zuwa ranar da aka raɓa wa abin da aka haifa suna*” Saboda haka, shagulgulan bukin suna sun fi kankama ne a ranar da abin da aka haifa ya cika mako ko sati ɓaya da haihuwa.

Kafin ranar bukin suna akwai al'adun da suka ke~anta ga mata kamar gu}ar sanar da haihuwa da lugude da kar~ar bi}i da gashin cibi da wankan jego ga mai haihuwa da shan kunun bi}i da kayar barka (wanda maigida kan tanada) da kuma kayan gara.

Dangane da haka, bukin suna ana aiwatar da shi a }asar Hausa bayan sati ɓaya da haihuwar jinjiri domin a sanar da jama'a irin sunan da aka yi masa, wanda ake yi la}abi masa da sunan yanka. A lokacin bukin sunan akan yanka rago, tumkiya, Awaki, a wasu lokuta har ma da shanu ga masu halin yin hakan. Ana aiwatar da wannan yankan ne domin a tabbatar wa jama'a tushe da asalin abin da aka haifa, ma'ana ba shege ba ne.

Irin wannan taron bukin ne ake samar da cikakken suna ga jinjiri. Don haka, duk wani suna na la}abi wanda ake kiran sad a shi kafin ranar suna kamar sunan ranar haihuwa misali Danlali, Danlami, ko Danjumma da sauransu, ko sunayen yanayin halittarsa misali kamr Jatau, Duna ko Cindo da sauransu, za a musanya shi da sunansa na yanka wanda

aka samar masa a ranar bukin suna. Sunan yanka yakan iya Jaukar Muhammadu, Aliyu, Usmanu, Abdullahi da sauransu.

3.1 Haihuwa da Tanade-tanaden Kayan bukin Suna

A bisa tsarin al'adun Hausawa, akwai tanade-tanaden da mazaje magidanta kan yi domin tarbon abin da za a iya haifa masu da zararr mutum ya fahimci cewa matarsa ta sami juna biyu. Daga cikin irin kayan da ake tanada kuwa sun ha]a da;

3.1.1 Magungunan Dauri

Wa]annan magunguna ne da miji ke tanadar wa matarsa ko kuma iyayen miji ko na matar su tanada domin bai wa mai juna biyu ta sha musamman idan cikin ya kai kimanin wata bakwai zuwa haihuwa. Amfanin magungunan shi ne domin ta sami sau}in haihuwa. Magungunan za su wanke za}i da maicon da ke cikin ciki na mai juna biyu, wanda hakan zai sanya ta sami sau}in na}uda a lokacin haihuwa.

3.1.2 Itacen Bi}i

Maigida zai fara tanadin itatuwan da za a yi amfani da su a wajen shagulgulan wankan jecho har zuwa bukin suna da kuma kwanakin da mai jecho za ta yi tana wankan rowan zafi.

3.1.3 Kayan Barka

Wa]annan kayayyaki ne da suka danganci suturar maijecho da abin da ta haifa. Maigida zai tanade su ne tun kafin a haihu ko kuma bayan an haihu. Daga cikin kayan akwai turamen atamfa da kayan jinjirai da turare da man shafi da kitso da sauransu da dama gwargwadon halin magidanci.

3.2 Al'adun da ke tattare da bukin sunan Hausawa

Wa]annan al'adu ne da suka shafi shagulgulan da ake yi a ranar suna. Wa]annan al'adun kuwa sun ha]a da;

3.2.1 Taron Suna

Taro ne da ‘yanuwa da abokanin arziki inda za su taru domin taya murna ga mahaifin jinjiri da maijego a ranar da aka cika kwana bakwai da haihuwar jinjiri. maza sukan taru ne a kofar gida, su kuwa mata suna zama a cikin gida ne domin hidimar shirya abinci ga ba}in da suka halarci bukin.

A lokacin bukin akan kawo goro a raba shi kasha biyu, wato gefen maigida da gefen mai haihuwa, domin kowa ya raba wa mutanensa da suka zo taya shi murna. Akwai wani kaso da ake }ebe wa Malamai masu du’a’i da kuma wamzamai da ma’aska da ma}era su ma da nasu kaso na la’addu.

Wannan shi ne ainihin bukin wanda a dalilin ra}a sunan ne ake shirya taron suna. Duk da yake zamani ya fara yi wa wannan al’adar rauni domin wasu a masallatai suke yi wa ‘ya’yansu addu’ar zanen suna. Ma’ana ba su yin taron suna, sai mata su shirya taron walima a cikin gida daga baya.

3.2.2 Yanka Dabbar Suna

Dabbar suna, dabba ce da akan tanada domin a yanka ta hanya tabbatar wa da jinjiri suna yanka. Galibi a }asar Hausa akan yanka Rago ko Tumaki ko Awaki ko ma a wasu lokuta Shanu a wajen zanen suna. Da zarar an yanka dabbar suna da nufin a sanya suna iri kaza ga jinjin sanya suna iri kaza”

3.2.3 Tsagar Gado

Wannan tsaga ce da ake yi a tsakanin Hausawa domin a nuna irin }abilar da mutum ya fito daga cikin kasha-kashen Hausawa. Misali, akwai Zamfarawa da Kabawa da Katsinawa da Kanawa da Zazzagawa da sauransu. A bisa al’ada akan yi wa abin da aka haifa tsagar gado ne tun ranar bukin sunansa.

3.2.4 Wasannin Gado a Ranar Suna

Wasanni ne da suka shafi martaba irin gadon gida ko sana'o'in da mutum ya tashi a cikinsu. Misali idan a gidan Mahauta ne akan yi wasan kawan }aho, ku a yi wasa da wuta idan a gidan ma}era ne da sauransu.

3.2.6 Abincin Gara

Wannan abinci ne da ake yi na musamman domin bukukuwan aure ko suna a }asar Hausa. Galibi irin wannan abinci ya shafi masa (waina) da alkaki da du~ila da Fanke da naman kaji. Akan raba wa mutanen da suka zo shaidar ra}in sunan domin su ci, kuma su tafi da shi a gidajensu.

4.0 Kammalawa

A cikin wannan fasali an tattauna ne game da abubuwan da suka al'adun bukukuwan suna a al'ummar Hausawa, inda aka bayyana ma'anar bukin suna da tanade-tanaden kayan bukin suna da kuma al'adun da ke tattare da bukin sunan Hausawa.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice fasalin ya tattaro bayanai ne dangane da al'adun bukin suna da yadda ake taron suna da al'adun da ke cikinsa kamar kayan da ake tanadi kafin haihuwa da bayan haihuwa da kuma ranar suna.

6.0 Auna Fahimta

1. Wa}anne tanade-tanade ne maigida kan yi da zarar ya fahimci matarsa ta sami juna biyu?
2. Wane dalili ne ke haifar da bukin suna a cikin al'adun Hausawa?
3. Bayyana yadda ake taron suna a zamantakewar Hausawa.
4. Tattauna bukukuwan da suke samar da nisha}i da martaba gado a cikin bukin suna Hausawa.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al’adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al’umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau, G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Sallau, B. A., “Ciki da Hanyoyin Tanadinsa a Wajen Hausawa a Yau”, *Algaita Journal of Current Research in Hausa Studies*, No.5 Vol.1 September, 2008, Department of Nigerian Languages, Bayero University, Kano, Page 163 – 184.

Sallau, B. A., *Wanzanci da Muhimmancinsa ga Rayuwar Hausawa*, (2010) ISBN: 978 – 978 – 48604 – 2 – 0, Designed and Printed by M. A. Najiu Professional Printers, No. 3 Kenya Road, Malali, Kaduna.

Sallau, B. A., *Magani a Sha a yi Wanka a Buwaya*, (2010), ISBN: 978 – 978 – 48604 – 9 – 9, Designed and Printed by M. A. Najiu Professional Printers, No. 3 Kenya Road, Malali, Kaduna.

Sallau, B. A., *Wanzanci da Sauye-Sauyen Zamani*, (2013) ISBN: 978-978-48604-4-4, Printed by Ahmadu Bello University Press Limited, Zaria.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Zaria. ABU Press

KASHI NA 3: Bukin Aure a Al’ummar Hausawa

1.0 Gabatarwa

Bayyanan da suka gabata a sama an tattauna ne game da al'adun bukin suna da yadda ake taron suna da al'adun da ke cikinsa kamar kayan da ake tanadi kafin haihuwa da bayan haihuwa da kuma ranar suna. A wannan ga~ar kuwa za a ja hankalin mai karatu ne ga sanin yadda ake aiwatar da bukin aure ne a cikin al'ummar Hausawa.

2.0 Manufar Darasi

Manufar wannan fasali ana san ran cewa daga }arshen darasin mai karatu ya iya tantance yadda ake aiwatar da bukin aure da kuma al'adun da ke tattare a cikin lamarin auren Hausawa.

3.0 Ma'anar Aure

A gaskiya zai yi wuya kai tsaye a ce ga ma'anar aure guda }aya kar~a~~iya kuma gamsasshiya ga al'umma baki }aya. Wannan kuwa ba zai rasa nasaba da ganin cewa, kowace al'umma tana da yadda ta }auki aure ba. Bisa ga wannan ne masana ilimin zamantakewa (*Sociologists*) da }aliban al'adun al'umma musammam na Hausawa suka kawo ra'ayoyinsu dangane da ma'anar aure. M A Rauf (1970:78) ya bayyana cewa; bisa ga shari'ar musulunci aure shi ne:

{ ulla wata yarjejeniya da za ta haifar da
halaccin saduwa da mace da samun zuri'a.
Kuma wani bangare ne na mu'amula da ibada.

Habibu Alhassan da wasu (1980) sun ha}a hannu suka ba da ma'anar aure kamar haka:

Aure ala}a ce ta halaccin zaman tare tsa}anin namiji da
mace. Ana yin sa ne saboda abin da aka haifa ya sami
asali da mutumci da kiwon iyaye. Kuma shi ne maganin
zina da 'ya'ya marasa iyaye.

Wannan ma'anar ta nuna aure zamantakewa ce a tsakanin namiji da mace tare da amincewar juna. Ita kuwa Fatihya Migdad Sa'ad (1998:196) tana da ra'ayin aure a Musulunce shi ne:

Aure shi ne halaccin zaman namiji da mace tare da cika wasu dokoki , tare da ba kowa nasa hakkin zamantakewa a tsakaninsu. Wannan yarjejeniyar ta zama tare kuma za a yi ta bisa koyarwar addinin Musulunci wanda ake samu a cikin al' }ur'ani da hadisan manzon Allah (SAW).

Wa]annan bayanai da suka gabata duk sun tabbatar muna da cewa aure wata ala}a ce da ake }ullawa a tsakanin namiji da mace bisa amincewarsu da ta danginsu domin samun zuri'a mai tushe da za a iya alfahari da ita nan gaba.

3.1 Ma'anar Bukin Aure

Bayan an haye dukkan matakan neman aure da al'ada da addinin Musulunci ya tanada, abin da zai biyo baya shi ne, shagalin buki. Bukin aure shi ne taron da ake yi tun lokacin shiga shirye-shiryen saka amarya lalle zuwa kai amarya]akin mijinta. Kafin saka amarya lalle akwai al'adar lefe da akan kai a gidan amarya daga gidan ango, duk da yake wasu iyaye sukan yi hani ga aiwatar da wannan al'ada. Abin la'akari a nan shi ne, sha'anin neman aure da bukin auren al'ummar Hausawa a halin yanzu cike yake da nason zamunanci da ba}in al'adu. Wannan kuwa baa bin mamaki ba ne domin al'ada aba ce mai rai da ya]uwa da bun}asa da sauyawa a wasu lokuta kuma takan salwanta ko ta mutu.

3.2 Tanade-tanade Kafin Bukin Aure

Akwai abubuwa da dama da al'adar Hausawa ta aminta da su gabanin shiga bukin aure. [aya daga cikin wa]anan al'adun kuwa sun ha]a da;

1. Dole Ango ya samar wa da Amarya]akin da za ta zauna.
2. Dole ya samar mata da suturar sanyawa gwargwadon halinsa.

3. Dole ya kasance yana da sana'ar da za ta ri}a masa jawainiyar kula da matarsa.

4. Ya kamata ya kasance mai ha}uri da jure wa bu}atun matarsa.

3.2.1 Shigar Iyaye Wurin Neman Aure

Bisa ga tsarin neman auren al'ummar Hausawa, iyaye suna da muhimmanci. Da yake aure al'ada ce da ake yi domin zaman rayuwa baki }aya, don haka, addini da al'ada sun aza ma iyaye ha}}in neman wa 'ya'yansu matar aure. Iyaye suna bi}ar ma 'ya'yansu aure a gida mai asali domin su suka san tarihin gidajensu, kuma suna da masaniyar halin tarbiyar gidan. A nan, iyaye suna kulawa da wannan ne domin kaucewa gur~ata zuriyarsu da wani jini mai tarihin wani abin kunya. Misali sata ko wata cuta ta musamman kamar kuturta.

A lokacin neman auren, iyaye suna duban inda yarinya za ta samu abinci. Domin abin kunya ne ga Bahausha ya ba da aure ga gida wanda ba ya ciyar da matarsa.

3.2.2 Fitowa Gida (Bi}ar Iyaye)

Iyaye suna fitowa bi}ar aure ne idan sun tabbatar da mutumcin gidan da za su neman auren. A nan, idan za su fita sukan ta fi da goro da 'yan wasu ku}i da za a aza sama. Mafi yawa akan samu dattijai ne 'yan uwa su kai wa}annan kaya. Duk da yake a yanzu ana samun masu ba da auren ba tare da sanin dangin uwa ba balle na uba. Bisa ga tsari, idan iyaye suka isa gidan yarinya, bayan sun gaisa, sai su bayyana abin da ke tafe da su. Ana wannan neman ne a wurin iyayen yarinya ko wani danginta na jini kuma namiji. A wannan lokacin sai iyayen yarinya su ma su fa}i nasu bayani na amincewarsu ko rashin amincewa. Duk da haka, wani lokaci tun yarinya na ciki ko jaririya ake fara neman aurenta ta hanyar ba da zobe da za a sanya mata mai nuna an yi kamen ta kenan.

3.2.3 Gaisuwar Abokai

Wannan wani mataki ne daga cikin tsarin al'adun neman auren Hausawa. Abokai su ne wa}anda mutum ke zaune da su lafiya suna yawo tare da cin abinci tare da dai sauran mu'amaloli. Ita wannan al'ada ana yin ta ne bayan Saurayi da Budurwa sun sasanta kansu

da niyyar auren juna, kuma iyaye sun isa gida neman auren an kuma amsa saurayin ya ci gaba da neman auren. A nan ne saurayi zai samu abokansa domin su fito gaisuwa. A irin wannan lokacin ne ake tura abokai gaisuwar sanin dangin yarinyar.

A al'adance, idan za a tafi wannan gaisuwar, ana zuwa da goro ne da wasu 'yan kuji wanda za su rin}a bayarwa. Lokacin wannan gaisuwar, saurayin da ke neman auren ba ya magana sai dai abokansa su yi. Wannan al'adar ana yin ta ne domin gabatar da saurayi ga sauran dangi domin su san shi, ya san su.

3.2.4 Tsarin Na-Gani-Ina-So A Al'adar Aure

A al'dar neman aure da bayar da shi a }asar Hausa, bayan magana tsakanin saurayi da budurwa da iyayen yaro da na yarinya ta zauna , watau an amince wa juna. Daga nan ne za a kai kayan na-gani-ina –so, su wa}annan kayan galibi ana samun wasu dattijai maza ko mata ne su kai wa}annan kayan, za~en dattijai ba zai rasa nasaba da irin matsayinsu a cikin al'umma ba, domin sun fi sanin irin lafuzzan da za su yi amfani da su. Galibi wa}annan kaya ana ha}awa da 'yan wasu kuji da goro a ciki, sauran kayan sun ha}a da tufafin sanyawa da na kwalliya. A nan yawan kayan ya danganta ne da irin }arfin arzikin gidan saurayi.

Bayan an kai wa}annan kayan ne za a dawo da bayanin da aka samo daga gidan budurwa dangane da kayan.Wa}annan kayan za a rin}a yawo da su gida-gida ana nuna ma dangin yarinya , wani lokaci ma, goro da ku}in da aka aza sama ana rabawa sauran dangin shaidar cewa 'yarsu ta sami masoyi/miji. Duk da yake kafin shigowar addini, Hausawa suna amfani da kayan gona ne da wuri a matsayin kayan na-gani-ina-so. Zamunanci ya kawar da wannan.

3.4 Al'adun Ranar Bukin Aure

Bayan al'adun neman aure da tabbatar da bayarwa, wata rana mai muhimmanci ita ce ranar]aurin aure. Dangane da haka fasalin zai karkata ne wajen fayyace muhimman abubuwan da suke wakana a ranar bukin aure kamar haka;

3.4.1 Taron [aurin Aure

Wannan taro ne da ake yin a 'yanuwa da abokanin arziki domin shaidar]aurin auren ma'aurata a fa]in }asar Hausa. Galibi akan yi sanarwar auren a masallatai da kafofin sadarwa na zamani domin sanar da jama'a. A cikin sanarwar akan bayyana rana da lokaci da kuma wurin da za a]aura auren.

Da zarar lokacin]aurin auren ya yi mutane za su halarta, bayan an ha]u sai a nemi waliyan ango da na amarya da malamai domin yin hu]ubar aure da shaidar]aura shi a gaban jama'ar da suke wurin.

3.4.2 Liyafa [aurin Aure

Bayan an kamala]aurin aure abin da zai biyo baya shi ne zaman cin abincin da aka tanada domin mahalarta]aurin auren. Wasu kan raba abincin a nan take bayan kamala]aurin aure, wasu kuma sukan tanadi wani wuri na musamman domin cin abincin.

3.4.3 Wasannin Gado a Ranar [aurin Aure

Wa]annan wasu al'adu ne da ake aiwatarwa domin a }ara wa bukin amarshi. Galibi kowane gidan Bahaushe da irin sana'o'in da suka gada na gado kamar wanzanci ko }ira ko fawa da sauransu. Ranar bukin aure wata kafa ce ta baje kolin al'adun martaba sana'o'in gado. Wasannin ana yin su ne domin a nisha]antar da mutanen da ke wuri da kuma kafa tarihi a cikin bukin auren.

4.0 Kammalawa

Bayanan da suka gabata sun tabbatar muna yadda ake bukin aure a cikin al'ummar Hausawa. An kuma yi nasara fayyace ma'anar bukin aure da yadda ake yin sa da sauran

al'adu da suka ke~anta ga bukin auren Hausawa. Bayanan su fito da tanade-tanaden da al'ada ta yi kafin shiga bukin aure gadan-gadan.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice fasalin ya himmatu wajen bayana al'adun bukin auren Hausawa da irin wasannin da ake aiwatarwa masu ala}a da sana'o'in gargajiyar Bahaushe da ya tashi a cikinsu.

6.0 Auna Fahimta

1. Mene ne aure a zamantakewar Hausawa?
2. Wa}anne abubuwa ne Hausawa ke kula da su kafin su bai wa mutum aure?
3. Bayyana wasu al'adu da ka shaidi ana aiwatarwa a cikin bukin auren Hausawa.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al'adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al'umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press

KASHI NA 4: Bukukuwan Hausawa na Gargajiya

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an yi bayani ne dangane da bukukuwan auren Hausawa. A nan kuwa za a yi bayani ne a kan bukukuwan Hausawa na gargajiya. Ma'ana bukukuwan da Bahaushe ya tarar ana aiwatarwa a gargajiya da kuma nason addinin Musulunci a wasu lokuta. Duk abin da za a ci karo da shi a cikin bukukuwan to, za a ga al'adun gargajiya ne tsintsa.

2.0 Manufar Darasi

Manufar wannan darasi shi ne domin a }arshe Jalibi ko mai karatu ya fahimci bukukuwan Hausawa na gargajiya da kuma al'adun da ke tattare da su.

3.0 Kunshiyar Darasi

A nan za a tattauna ne game da bukukuwan Hausawa na gargajiya kamar yadda bayani zai biyo kamar haka;

3.1 Bukin Bu}in Dawa

Wannan buki ne da Hausawa suka da}e suna aiwatarwa a sassa daban-daban na }asar Hausa. Bukin yana da sunaye daban –daban, wasu kan kira sa bukin bu}in daji, wasu kuma su ce bukin shekara.

Manyan bokaye da 'yan bori da manyan mafarauta su ne ke kan gaba wajen aiwatar da bukin. Akan yi bukin ne ga rani kafin saukar rowan sama. Wa}annan mutane su ke jagorantar bukin. Sukan nemi wani dutse ne a cikin daji domin tattaunawa a tsakaninsu inda za su yi duba ta hanyar harba kibiya sama. Bayan an yi wannan al'adar ne sai a shiga daji wajen farauto wata dabba.

Duk dabbar da aka farauto, za fe}e ta a lura da irin abincin da ke cikinta, idan sun lura da abincin da ke cikinta ne za su hasashen irin yadda shekarar za ta zo, mai kyau ce ko

marar kyau. A lokacin aiwatar da wannan bukin akan yi ka]e-ka]en garaya da gurmi da kalangu da kuma bushe-bushe. Garba (2012:29).

3.1.2 Bukin Shan Kabewa

Wannan ma buki ne da bokaye da ‘yanbori ke aiwatarwa a fa]in }asar Hausa. Ana yin wannan buki ne a lokacin da aka girbe amfanin gona. Musamman bayan an girbe dawa. A wannan lokacin ne ‘ya’yan kabewa ke nuna. Ga al’ada ba a fara bukin sai ranar asabar, kuma a daidai lokacin da rana take tsakiya.

Yadda ake yin bukin kuwa a daidai ranar da aka yi shelar yin bukin, tun a yammacin yinin kafin bukin ‘yanbori da bokaye za su ha]u da masu garaya a wani dandali. Kafin fara bukin sai an yanka ba]in bunsuru, a yanyanka namansa a ha]a shi da ganyen lawashin albasa da yalo da so~orodo da kabewa mai yawa a sa~e su cikin turmi. Sa’annan a dafe su tare. Sai a raba wa mutanen da ke wurin su sha, hikimar wannan shi ne cewa duk wanda ya sha kabewar, to baa bin da zai same shin a shairi a shekara mai kamawa. A ranar }arshe watau Lahadi sai a yi al’adar rakiyar damina, inda kowa zai sami nau’in dabba ko kaji domin a bai wa Iskoki sai a watse.

3.1.3 Bukin Fashin Ruwa

Bukin fashin ruwa, buki ne da ake yi domin bayar da damar fara kamun kifi da sauran halittun ruwa gadan-gadan a wannan shekara. Akan yi bukin ne a }arshen watan Maris a kowace shekara.¹Sarkin homa² da Alkalin homa,³su ne ke jagorantar aiwatar da bukin. Akan za~i ranar Lahadi ko Laraba ne domin aiwatar da shi, bayan amincewar Sarkin Kabi. Kafin fara bukin sarkin homa kan kar~i gudunmawar shinkafa daga masuntan yankin domin a sayi zumar da za a yi gumba.

---

¹ An inganta bukin a shekarar da Sarkin Musulmi Hassan Dan Mu’azu ya jiyarci Argungu a shekarar 1934 a cikin *Publicity Sub-Community and Argungu Fishing Festival, 1995. Facts about Argungu International Fishing and Cultural Festival. Atman Limited, Kaduna, pp: 8.*

² Shi ne shugaban makama kifi na yankin Argungu.

³ Shi ne mai hukunta duk wani masunci da ya yi ba daidai ba a tsarin sana’ar Sarkanci.

A ranar bukin kuwa, sarkin dawa⁴ zai yanka kaji biyu⁵ tare addu'ar samun nasarar farauta a shekarar. Mafarauta kuwa, za su ha]u a wani wuri da ake kira Bunguje⁶ inda sarkin dawa zai bayar da umurnin shiga daji, shi kuwa sarkin homa zai tsaya a }ofar gidansa ya shiga raba wa }ananan yara gumba da zuma kafin a fita zuwa bakin rafi.

Da zarar mafarauta sun dawo daga daji da misalin }arfe tara (9:00am) safe ko kafin nan, shi ke nan sai sarkin homa ya]auki homarsa zuwa wani wuri da ake kira mahawayi⁷ inda zai tarar da maka]a a wurin, su kuma sauran jama'a suna a zagaye da bakin rafin ta kowane ~angare.

Sarkin homa da Al}alin ruwa da sauran tawagar 'yan bori za su shiga cikin jirgi]aya har zuwa tsakiyar ruwa, inda a nan sarkin homa zai zuba gumba ga iskokin ruwa tare da yin surkullen addu'o'i a wajen.

Da zarar sarkin homa da sauran tawagar sun dawo daga tsakiyar ruwan, zai bayar da umurnin shiga ruwa ta hanya sanarwa da yin ishara ga shiga ruwa, shi ke nan masu busa sai su fara busa }aho, maka]a kuma su shiga aikinsu. Su kuwa masunta sai su fantsama cikin ruwa domin fara kamun kifi da sauran halittun ruwa.

A cikin wannan bukin, babu wani yanayi mai sha'awa ga]an kallo irin lokacin da za a bayar umurnin shiga ruwa. Dalili kuwa shi ne, a wannan lokaci ne yanayin wurin zai kasance cikin rigima da kuwace-kuwace da anashawa daga fuskokin mutane. Idan an kammala bukin akan za~i kifi mafi girma da aka kama a bai wa sarkin kabi kyauta domin a karrama shi.

3.1.4 Bukin Gyaran Ruwa

---

⁴ Shugaban Mafarautan yankin Argungu.

⁵ Kamar yadda na tattauna da Malam Sa'idu Bubuche ya ce akan nemi Fara da ba }ar kaza ne.

⁶ Wuri ne da masuntan farko na Kabawa ne ha]uwa domin aiwatar da sana'arsu. Kamar yadda P.G Harris ya tabbatar a cikin wata takarda mai taken *Kebbi Fishermen* in Sokoto Province Nigeria. Page25.

⁷ Wuri ne da ake fara shiga ruwa da wasar kwale-kwale.

Wannan buki ne da ake yi a tsakiyar damina, wato wajajen watan Ogasta da Satumba a daidai lokacin da malaka ta tsaya. shugabannin aiwatar da bukin su ne borin yankin da sarkin ruwa jirgi.

Ana gudanar da wannan buki ne a ranar Lahadi, don haka, a bisa al'ada ba wani mutum da zai yi su (kamun kifi) ko aiki a wannan ranar. Daga cikin shirye-shiryen bukin akwai kar~ar gudunmawar shinkafa daga 'yan bori da sauran jama'ar yankin tun sati jaya kafin a fara bukin. Akan tanadi gumbar shinkafa mai yawa, wadda za a yi amfani da ita a wajen bukin a raba wa jama'a masu halarta musamman }ananan yara da suka halarci wajen.

Bukin kan fara ne gadan-gadan idan rana ta yi tsakiya, sai shugaban bukin tare da rakiyar maka}a da mabusa za su hau nasu jirgi, su kuwa tawagar 'yan bori su hau nasu jirgi a shiga cikin ruwa. A yayin bukin sarkin jirgi zai rin}a zuba gumbar da aka tanada a cikin ruwa yana wasu addu'o'i domin samun nasarar kamun kifi a wannan shekarar lafiya ba tare da wata matsala ba.

A ~angaren maka}an goge da karaya kuwa, za su rin}a wa}ar goge tare da tayar da 'yan bori jaya bayan jaya. Yayin hawan borin, wasu 'yan bori sukan fa}a cikin ruwa, sai abokaninsu su fitar da su.

Duk wa}annan abubuwan sukan faru ne a cikin kimanin awa jaya, sai tawagar ta dawo a inda aka fara bukin, inda a nan ne za a yanka bunsuru a zuba jininsa a cikin ruwa a rarraba naman a yi 'yan addu'o'i sai watse.

3.1. 5 Bukin Noma

Wannan buki ne da ake aiwatarwa a }arshen damina. Galibi ana yin sa a gonar sarki lokacin da aka yi noman farko da na biyu da ma na uku. Wato ana yin sa ne a lokacin noman sarsarya.⁸ Sarkin Noma da mai samari su ne ke jagorantar aiwatar da wannan buki. Kafin sanya rana sai sun tattauna a tsakaninsu su yanke shawarar lokacin da za a yi buki daga baya su sanar da sarkin Kabi. Kafin su sanar da sarkin kabi kuwa, sai sun tura

---

⁸ Noma ne wanda daga yin sa ba wani noma da za a yi wa abin gona sai girbi.

samari majiya }arfi guda bakwai ko tara sun tafi a gonar sarki su }gina manya hu}a a kowace kusurwa ta gonar wanda yake duk inda mutum ya fito wa gonar yana iya hangensu. Wannan alama ce ta cewa an kusa fara bukin wasan noma. Idan sarkin Kabi ya aminta da yin bukin noman kuwa, za a aika sa }o da goron gayyata a }auyuka cewa akwai bukin noma a rana kaza.

A ranar bukin kuwa, samari kan shirya da ‘yan matan da za su yi masu shafar zufa da kuma dafa masu abinci, wani kuma a ranar ne zai ga mai }aunarsa ta hanya yi masa gu}a da karin ku}i tare shafe masa zufa a lokacin da ake noman.

Maka}a da mabusa }aho da masu kirari sukan shi }e ayarsu a wurin. A ranar ce ake }ibe raini a tsakanin matasa masu husuma da juna, domin za a yi gwadin kwazo a wajen noma. Idan an taso daga gonar kuwa, akan ha}u a fadar sarkin kabi a yi ta wasanin iri-iri har zuwa magariba. Wannan bukin, yana ha}a zumunta a tsakinin matasan gari da na }auyuka, sai su zama abokan juna na har abada. Wani lokaci kuma ‘yan mata kan sami mazajen aure a dalilin bukin.⁹

3.1.6 Bukin Tuwon Daji

Buki ne da ‘yan mata ke yi bayan sallah }arama. Galibi ‘yan mata sukan tanadi kayan abincin da suka samu a wajen tashe cikin azumi domin wannan bukin kawai. Yadda ake aiwatar da bukin shi ne, ‘yan mata za su gayyaci }annensu da }annan mazajensu (masu neman su aure) su tafi a wajen gari musamman bakin rafi. Idan sun tafi za su dafa abinci kowa ya ci, sai ya }oshi. Idan sun kammala cin abinci, sai su shiga rafi su yi wanka suna wa }e-wa }en al’ada iri-iri. Dalilin yin bukin shi ne domin a nuna farin ciki da kammala azumi da bukin sallah }arama lafiya¹⁰

4.0 Kammalawa

---

⁹ Ba a kasar kabi kadai ake gudanar da wannan buki ba, har a wasu sassa na kasar Hausa kamar Zamfara da Gobir ana aiwatar da shi.

¹⁰ Hira da wani dattijo Malam Abubakar Muhammad Bayawa dan misali shekara tamanin.

Bayanan da suka zo a cikin wannan darasi sun tabbatar muna da bukukuwan da Bahaushe ya tarar ana aiwatarwa a gargajiyan. Duk abin da za a ci karo da shi a cikin bukukuwan to, za a ga al'adun gargajiya ne tsintsa. An bayyana irin rabe-raben bukukuwan da kuma yadda ake aiwatar da su da masu jagorancin aiwatar da su da kuma lokutan da ake gudanar da su.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice darasin ya koyar da }alibai da masu karatu sanin rabe-raben bukukuwanda Hausawa ke gudanarwa a gargajiyan, da kuma nuna masu al'adun da suke tattare a cikin bukukuwan.

6.0 Auna Fahimta

1. Wa}anne nau'ukan bukukuwa ne ake kira na gargajiya a cikin zamantakewar Hausawa?
2. Bayyana yadda ake aiwatar da wa}annan bukukuwa
  - a. Bukin bu}ar Dawa
  - b. Bukin shan Kabewa

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al'adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). *Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al'umma*. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). *Rayuwar Hausawa*. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Sallau, B. A., “Ciki da Hanyoyin Tanadinsa a Wajen Hausawa a Yau”, *Algaita Journal of Current Research in Hausa Studies*, No.5 Vol.1 September, 2008, Department of Nigerian Languages, Bayero University, Kano, Page 163 – 184.

Sallau, B. A., *Wanzanci da Muhimmancinsa ga Rayuwar Hausawa*, (2010) ISBN: 978 – 978 – 48604 – 2 – 0, Designed and Printed by M. A. Najiu Professional Printers, No. 3 Kenya Road, Malali, Kaduna.

Sallau, B. A., *Magani a Sha a yi Wanka a Buwaya*, (2010), ISBN: 978 – 978 – 48604 – 9 – 9, Designed and Printed by M. A. Najiu Professional Printers, No. 3 Kenya Road, Malali, Kaduna.

Sallau, B. A., *Wanzanci da Sauye-Sauyen Zamani*, (2013) ISBN: 978-978-48604-4-4, Printed by Ahmadu Bello University Press Limited, Zaria.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press

KASHI NA 5 Bukukuwan Sana'a'o'in Gargajiya a {asar Hausa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an yi bayani ne dangane da bukukuwan Hausawa na gargajiya. A nan kuwa za a yi bayani ne a kan bukukuwan Hausawa na sana'o'insu na gargajiya.

2.0 Manufar Darasi

Manufar wannan darasi shi ne domin a}arshe Jalibi ko mai karatu ya fahimci bukukuwan Hausawa na sana'o'insu na gargajiya da kuma irin a'adun da ke a cikinsu.

3.0 Kunshiyar Darasi

A wannan darasi za a tattauna ne game da bukukuwan da Hausawa ke aiwatarwa masu ala}a da fitattun sana'o'insu na gado. Sana'a ga Hausawa wata abu ce da ke nuna irin gidan da mutum ya fito ko unguwar da ya fito. Sana'o'in Hausawa suna da yawan gaske,

wa}annan sana'o'in sun same su ne tun lokacin da suka fara zama wuri }aya suka baro rayuwar yawon daji da farauta, ganin sun fara zaman gandu da kafa iyali a wajen }aya aka fara samun unguwanni da }a'yuka da birane, shi ke nan aka fara samun sana'o'i a cikin al'ummar. Wa}annan sana'a'o'in ne fitattu suka bun}asa har aka fara samun gudanar da wasu bukukuwa da suka ji~ince su. Daga cikin bukukuwan sana'o'in gargajiya da ake aiwatarwa a }asar Hausa kuwa sun ha}a da;

3.1 Bukin Ma}era

Wannan buki ne da aka san ma}era ba}i kan gudanar da shi tare da yin wasannin wuta. Garba (2012:59). Suna gudanar da wannan bukin ne domin nuna martabar sana'arsu ta }ira. A cikin bukin suna nuna waibuwa da na}altar surkullen magungunan wuta, ta hanyar wasa da wuta kamar yadda suka ga dama. Dangane da lokutan yin bukin kuwa, sukan gudanar da bukin ne idan an na}a sabon sarkin }ira ko kuma an haihu a gidansa ko an sami bukin aure a cikin iyalinsa.

Bukin ma}era ya kasu zuwa gida biyu kamar haka;

i. Bukin Cin Tama

ii. Bukin Shan Gumba

3.1.1 Bukin Cin Tama

Wannan buki ne da ma}era ke nuna tsafin waibuwa ta hanyar wasa da wuta ko ruwan zafi da makantansu. A wajen wasar cin tama ma}era kan nuna maitarsu a fili. Maka}an ma}era idan suna yi wa ma}era wa}a da kirari sukan danganta su da maita, ko dai a ce masu mayu. Bunza (2006:47). A irin wannan bukin ne ake tabbatar da buwayarsu wajen magungunan wuta.

3.1.2. Bukin Shan Gumba

A irin wannan buki, ma}era ba su cika wasa da wuta ba, sukan shirya gumba ne mai cike da surkullen tsafi a ciki, sai su bu}aci mutanen da suka halarci bukin cewa duk wanda ya isa ya kuma yarda da maganinsa ya zo ya sha gumbar. Idan mutum bai shirya ba, to nan take zai iya ha}uwa da hasarar rayuwarsa. Wa}annan ‘yan tsafe-tsafen suna yin su ne domin kare martabar gadonsu na }ira.

3.2 Bukin Manoma

Wannan buki ne mai ban sha’awa a wajen kallo, a wajen gudanar da bukin ana yin ka}e-ka}e da kirari iri daban-daban domin a tayar da maza. Al’adun da ke cikin bukin sun ha}a da dabon hatsi da wasa da kunamu da macizai da kuma a wasu lokuta bayar da abokin noma ga Iskoki ya kasa yin kata~us a cikin gona.

3.4 Bukin Mahauta

Wannan bukin ya shafi ma’abota sana’ar yankan dabbobi da sarrafa namansu da sayarwa. Sun fi gudanar da bukin ne idan za a na}a sabon sarkin fawa ko aka sami bukin suna ko na aure a cikin iyalansa. Daga cikin al’adun da suke aiwatarwa a cikin bukinsu sun ha}a da hawan }aho da wasan dambe da kuma gasar fi}ar dabbobi. Hikimar wannan bukin shi ne domin su fito da martabar sana’arsu ga jama’a.

3.5 Bukin Masunta

Masunta mutane ne da suka shahara ga sana’ar kamun kifi da sauran halittun ruwa. Lokacin aiwatar da bukinsu yakan zo ne a daidai lokacin da ake aiwatar da bukin fashin ruwa ko idan aka haihu a gidan sarkin ruwa ko lalura aure.

Bunza(2006:47) ya ce

“Da yawa abubuwan da ke aukuwa a bukin kamun kifi na tsererriya wanda ya fara kama akwai tsafi a ciki, domin wani tun bai kai ga kogi ba zai cabco kifi ya dawo, an yi

an gama. Wa]annan da ire-iren su duk sai an kauce hanya ake aiwatr da su.”

3.6 Bukin Maharba

Wannan buki marharba kan aiwatar da shi, su kuwa maharba mutane da suka lizimci sana’ar shiga daji su yi artabu da dabbobin daji su kaso su domin ci ko sayarwa. Dangane da haka, maharba sun shahara ga maganin ~acewa da dangoginta, domin sukan nci karo da manyan dabbobin daji irin su zaki ko giwa ko kura da sauransu. Idan suka ha]u da wa]annan namun dajin sukan yi dabarunsu na magungunan waibuwa domin kariyar kansu. Bukin maharba buki ne da ake gasar harba kibiya ko bindiga. A irin wannan bukin ne ake gane }arfin maganinsu da waibuwar sana’arsu, domin za a gansu sanye da fatun zakuna da sauran manyan naman dawa.

3.7 Bukin Wanzamai

Wanzanci sana’a c eta aske kashin kai da tsagar gado da ta kwalliya ko magani da sauran ayyukan kula da lafiyar al’umma. A cikin wannan sana’ar kuwa ana aiwatar da buki musamman idan za a na]a sarkin Aska ko aka yi masa haihuwa ko aurar da]aya daga cikin danginsa¹¹. Daga cikin al’adun da ake yi a wajen bukin wanzamai akwai;

- i. Kiran zabira ta zo
- ii. Yi wa turmi tsaga
- iii. Shafe mazakutar namiji (zakarinsa) dasauransu.

3.8 Bukin Ma]ora

---

¹¹ Daon karin bayani a dubi ayyukan Bashir Sallau Sarkin Aska kan wanzanci a kasar Hausa. Na Jami’ar Umaru Musa “yar Adua, Katsina.

Ma]jora likitocin }ashi ne a cikin al'ummar Hausawa. Saboda shahararsu a fagen magani da warkarwa ne suke da bukukuwan da suka dangance su musamman idan za a na]a sabon sarkin]ori. Suna da buki iri biyu, akwai bukin }alle }ashi da kuma na }alle kara, wanda yake duk a cikin bukukuwan suna nuna waibuwarsu ne wajen]ora masu kariya.

4.0 Kammalawa

A cikin wannan darasi an tattauna ne game da fitattun bukukuwan da suka shafi sana'o'in gado na Hausawa da kuma fayyave ire-iren ayyukan waibuwa da buwaya da suke nunawa a cikinsu don martaba sana'insu.

5.0 Ta}aitawa

Bayanan da suka gabata a cikin wannan darasi sun fito mana da wani kaso daga cikin bukukuwan Hausawa wa]anda suka shafi nagartattun sana'o'insu na gargajiya. A cikin darasin an fa'idantu da sani bukukuwan da kuma yadda ake aiwatar da su tare da hikimomin da ke a tattare da gudanar da su.

6.0 Auna Fahimta

1. Kawo rabe-raben bukukuwan sana'o'in gargajiya da ake da su a }asar Hausa.
2. Tsafe-tsafen magani sun yawaita a cikin sana'o'in gargajiya. Tattauna.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al'adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al'umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

Bunza, A. M. (2006) *Gadon Feje Al'ada*. Lagos. Tiwal Publishers.

CNHN (1981). *Rayuwar Hausawa*. Lagos. Thomas Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). *Bukukuwan Hausawa*. Gusau: Ol-Faith Prints.

Sallau, B. A., “Ciki da Hanyoyin Tanadinsa a Wajen Hausawa a Yau”, *Algaita Journal of Current Research in Hausa Studies*, No.5 Vol.1 September, 2008, Department of Nigerian Languages, Bayero University, Kano, Page 163 – 184.

Sallau, B. A., *Wanzanci da Muhimmancinsa ga Rayuwar Hausawa*, (2010) ISBN: 978 – 978 – 48604 – 2 – 0, Designed and Printed by M. A. Najiu Professional Printers, No. 3 Kenya Road, Malali, Kaduna.

Sallau, B. A., *Magani a Sha a yi Wanka a Buwaya*, (2010), ISBN: 978 – 978 – 48604 – 9 – 9, Designed and Printed by M. A. Najiu Professional Printers, No. 3 Kenya Road, Malali, Kaduna.

Sallau, B. A., *Wanzanci da Sauye-Sauyen Zamani*, (2013) ISBN: 978-978-48604-4-4, Printed by Ahmadu Bello University Press Limited, Zaria.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press

FASALI NA II: SABABBIN BUKUKUWAN HAUSAWA

KASHI NA 1 Matsayin Bukukuwan Gargajiya a {asar Hausa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an yi bayani ne dangane da bukukuwan Hausawa na sana'o'insu na gargajiya. A nan kuwa za a yi bayani ne a kan matsayin bukukuwan Hausawa na gargajiya. Watau irin yadda Hausawa suke kallon matsayin bukukuwansu na al'ada.

2.0 Manufar Darasi

Manufar wannan darasi shi ne domin a }arshe }alibi ko mai karatu ya fahimci matsayin bukukuwan Hausawa na gargajiya da kuma irin bagiren da suka mamaye a cikin al'adun Hausawa.

3.0 Kunshiyar Darasi

A nan darasin zai himmatu wajen tattauna abubuwan da suka shafi matsayin bukukuwan Hausawa, wa}anda suka ha}a da;

3.1 Bauta da Ibada

Wa}ansu bukukuwan Hausawa ana aiwatar da su ne domin an same su ne a tsarin bautarsu ta gargajiya da ta addinin Musulunci. Wannan ne ya sa ake masu kallo da matsayin cika wani ~angare na tsarin bautarsu. Bukukuwan Hausawa sukan nuna lokutan aiwatar da ibadojinsu musamman a kowace shekara. Wannan al'adar tad a}e a }asar Hausa tun gabanin bayyanar Musulunci da kuma bayan zuwan musuluncin Hausawa na }aukar bukukuwansu a matsayin hanyar tantance lokacin yin bautar shekara. Misali bukin bu}in dawa da kuma bukin babbar sallah.

3.2 Bun}asa Al'adu

Bukukuwan Hausawa tun a jiya da kuma yau wani kaso ne da ke nuna yadda Hausawa suke martaba da kuma bun}asa al'adunsu na gargajiya domin gudun su salwanta. A dalilin haka ne ake masu kallo da matsayin hanyar bun}asa al'adu. Wa}ansu bukukuwan da Hausawa ke aiwatarwa har yanzu ba komai ya sa suke aiwatar da su ba kawai domin

su bun}asa al'adunsu ne kawai. Misali akwai bukin wasan bori da ake ko gyaran ruwa da ake a tsakiyar damina domin a kore miyagun Iskoki a fadama ko rafi ko koguna. Wannan al'adar bat a ~ace ba duk da kiraye-kirayen da malamai ke yi ma a bar al'adar, amma ba a bari ba, 'yan bori sukan gudanar da abin su domin gudun ka da al'adar ta salwanta.

3.3 Nisha}i

[aya daga cikin muhimmancin yin wasani da bukukuwa shi ne domin a samar da annashuwa ga zukatan mutane. Wannan ne ya sa Hausawa suka }auki wasu daga cikin bukukuwansu domin samar da nisha}i ga al'umma. Asali ma babu wani buki da ake gudanarwa a }asar Hausa da za a rasa samar da nisha}i a cikin, muddin akwai maka}a da mawa}a da kuma mabusa a cikin tare da raye-raye da wa}e-wa}e.

4.0 Kammalawa

Bayanan da suka zo a cikin wannan darasi sun tabbatar muna irin matsayin bukukuwan Hausawa a zamantakewarsu ta yau da kullum. An gano irin yadda Bahaushe ke mutunta al'adunsa na bukukuwa domin samar da nisha}i da martaba al'adu da kuma yadda suke taimakawa wajen tsarin tafiyar da bautarsu.

5.0 Ta}aitawa

Bisa ga ta}aitawa, darasin ya fayyace irin matsayin da al'umma Hausawa suka }auki bukukuwansu na al'ada tare da martaba su da kuma ci gaba da ganin sun }ori a wajen aiwatarwa.

6.0 Auna Fahimta

Tattauna tare da misalan yadda Bahaushe ke kallon bukukuwansa na al'ada.

7.0 Manazarta

Bagaye Y.I (2016): Solidarity and Friendship between the Chieftaincies of Argungu and Dosso. *In Relations between Dosso, Kabi. Sokoto spces, societies, state, cultures, economy and politics. Conference Proceedings held at the University of Niamey. Niger Republic.*

B.C. Asogwa, J.C. Umeh and V.A. Okwoche (2012): *Community Fishing and the Economics of Argungu Fishing Festival in Nigeria.* Asian Journal of Business Management Maxwell Scientific Organization.

Harris, P.G (1930) The Kebbi Fishermen (Sokoto Province, Nigeria) *Journal of Royal Anthrophological Institute.*

Gummi, M.F (2015): “Sarkanci a Lardin Sakkwato.” Kundin digiri na uku, Sashen Nazarin Harsunan Nijeriya, Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato.

Ibrahim A (2007) “Gudunmawar Bukin Kamun Kifi na Argungu wajen raya Adabin Hausa.” Kundin Digiri na Biyu. Jami’ar Usmanu Danfodiyo da ke Sakkwato.

Umar G.G 2012: *Bukukuwan Hausawa.* Ol-faith Prints, Gusau.

KASHI NA 2: Bukukuwan Hausawa Bayan Zuwan Musulunci a }asar Hausa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an dubi matsayin bukukuwan gargajiya a }asar Hausa, a yanzu kuma za a yi duba ne ga irin bukukuwan da Hausawa suka samu bayan zuwan Musulunci ga Hausawa.

2.0 Manufar Darasi

Manufar darasin shi ne a }arshen tattaunawar }alibai su iya gane sabon fasalin da bukukuwan Hausawa suka }auka bayan zuwan musulunci da kuma yadda ake aiwatar da bukukuwan.

3.0 }unshiya

A }ar}ashin wannan }unshiyar kuwa za a zo da fasalin abubuwan da kasha zai yi magana a kansu kamar haka;

3.1 Samuwar Sababbin Bukukuwa Bayan Zuwan Musulunci

Gano ha}i}anin lokacin da Musulunci ya sadu da Bahaushe abu ne da ya haifar da kace-na-ce a tsakanin masana tarihi da al'ada (Hisket, 1967; Last, 1968, da Furniss, (1996) duk sun yi itifa}in a kan cewa akwai rarrabuwar kawuna dangane da lokacin da addinin Musulunci ya zo a }asar Hausa. Saboda haka, sauye-sauyen da aka samu a sha'anin rayuwar Bahaushe ba ka}an ba ne bayan Bahaushe ya sadu da addinin Musulunci. Wannan ya yi tasirin gaske ga Hausawa na wancan lokaci da ma yanzu. Domin idan aka lura a can da, Bahaushe yana amfani bukukuwansa na gargajiya, kuma galibi a maguzance.

Rayuwar Hausawa kan sauya a dalilin sauyawar zamani, irin wannan gugumar sauyi takan canza tsarin rayuwar al'ummar da ta tarar. Wannan abin ne ya faru a lokacin da Hausawa suka sami kansu cikin wani tsarin addini wanda ya sa~a wa nasu na gargajiya. Sai suka waye gari tsarin bautarsu da bukukuwansu suka sauya. Aka sami sababbin bukukuwan addinin musulunci sun kunno kai a cikin bukukuwansu na gargajiya.

3.1.1 Bukin Takutaha

Wannan buki ne da ake yi musamman a garin Kano a wata unguwa da ake kira Madabo, sai dai a hankali bukin ya watsu zuwa wasu sassa na }asar Hausa kamar Kauran Namoda a Zamfara da Tukur-Tukur a Zariya da kuma shiyar Alkammawa birnin Sakkwato. Wannan buki bai samu ga Hausawa ba sai bayan da aka sami yawaitar malamai.

Malamai da almajirai ne ke kan gaba wajen aiwatar da wannan buki. Galibi mutane suna kwarara ne ga malamai da sada}o}insu domin neman tubarakin addu'a ga malamai. su kuwa mutane kan taru a wata maha}a inda za su ci gaba da karance-karance da wa}e-wa}e irin na ishiriniya da dangoginsu.

Wannan bukin ana aiwatar da shi ne shekara-shekara, inda jama'a kan kai gudunmawar abinci da ku}i ana rabawa ga mutane musamman malamai da almajirai. Idan wannan lokacin bukin ya kama mutane kan yawaita sada}a da sallolin nafita da kuma karance-karancen al}ur'ani.

3.1.1 Bukin Maulidi

Wannan buki ne da ake aiwatarwa da nufin tunawa da haihuwar Manzon Allah Annabi Muhammad SAW. Ana gudanar da shi a kowace shekara daidai goma sha biyu ga watan Rabi'u Auwal (12).

Bukin yana tattare da al'adu da dama a cikinsa kamar haka;

i Yawan karance-karancen al}ur'ani

ii. Karance-karance wa}o}in ishiriniyya.

iii. Karanta Tarihin Annabi da gwargwarmayarsa.

v. Ziyarar Kaburburan shaihunai da neman tubarakinsu.

vi. Dafa abinci mai yawa domin raba wa jama'a.

vii. [inka sababbin kaya da ka]e-ka]en mandiri.

viii. Yawaita zikiri da hailala.

ix. Ziyarar 'yanuwa da abokan arziki.

x. 'Yanmata sukan shirya abinci ga samarinsu masu neman su aure.

3.1.2 Bukin Kamun Shara

Wannan buki ne da ake yi a cikin watan Muharram na lisafin watannin Musulunci. Hausawa sukan zafafa zumuntarsu a dalilin wannan bukin na kamun shara. Kamun shara wata al'ada ce da taubasai na dangin uwa da dangi uba kan nemi a biya su shara. Yadda abin yake idan mutum ya haɗu da wani danginsa wanda suka haɗu ta fuskar iyayensu maza da mata, to a nan wanda a gefen uwa mace shi zai nemi wanda aka haifa gefen uba ya ba shi shara. Shara wasu kuji ne ko dabba ko kaji da mutum zai bayar ga taubashinsa a matsayin shara. Wata sharar kuwa ta tsakanin jika da kaka ce. Inda kakar mutum za ta ce a biya sharar jikokinta.

Wasu kafin su bayar da shara sukan ce sai an yi kokawa, du kana yin hakan ne domin a fito da irin dangantakar jini da ke tsakanin mutane.

3.1.3 Bukin Saukar Al}ur'ani

Bukin saukar karatun Al}ur'ani wani nau'in buki ne da ya shigo }asar Hausa bayan bayyanar musulunci da al'adunsa ga Hausawa. Hausawa suna da imanin cewa karatun mutum zai fi amfani idan aka yi masa bukin sauka. Wannan ne ya sa mutane suka himmatu wajen tanadar dabbar da za a yanka musamman rago da kuma ku}in da za a bayar a matsayin sadaka ga masu karatun Al}ur'anin.

Galibi akan gayyaci mutane ne a gidan da za a yi bukin saukar a rarraba masu hijib-hijib na Al}ur'ani su sauka shi gaba}aya. Daga nan sai a yanka rago a raba namansa ga jama'a da kuma 'yan kuji a yi addu'a a watse.

3.1.4 Bukin Sallah

Buki ne da ake yi domin nuna murnar zagayowar shekara na murnar kammala azumin watan ramalana idan sallah }arama ce, ko kuma a daidai 10 ga watan zul hajji na shekarar musulunci. Bayyanar musulunci a }asar Hausa da irin }ar~uwarsa ga Hausawa shi ya haifar da samuwar wannan buki.

Akwai al'adu da ake cin karo da su a cikin wa]annan bukukuwa kamar haka;

- i. Yin sababbin]inki ga wanda Allah ya ba ikon yin hakan.
- ii. Tafiya masallacin idi domin yin sallar idi.
- iii. Ziyartar 'yanuwa da abokanin arziki.
- iv. Dafa abinci da rabawa ga mabu }ata da ma }wabta.
- v. Bayar da sada }ar ku]i ga masallatai da gyara su.
- vi. Taya juna murna da fatar alhairi.
- vii. Hawan dawaki a fadar sarakuna don nuna murna da farin ciki.
- viii. Ka]e-ka]e da raye-raye domin a samar da nisha]i.
- ix. Wasanni dambe da kokawa da kuma sharu a kwanakin bukin.
- x. Yawon sallah da ziyartar dangi na tsawon sati]aya.

3.1.5 Hawan Daaba (Durba)

Hawan daba (*dabur*) shi ne hawan da Sarki kan yi da jama'arsa suna zagaya gari domin gaisuwar Sallah da taya juna murna da ganin wannan lokaci mai muhimmanci a rayuwa. Galibi sarakuna da 'yan sarauta ne suke aiwatar da wannan al'ada musamman a lokutan Sallah.

Al'adar ta bambanta daga wuri zuwa wuri a }asar Hausa. A wasu masarautun akan gudanar da hawan daba ne kwana]aya da saukowa daga idi. Ana fara wannan hawan ne bayan an yi sallar La'asar zuwa magariba. Akan kuma tsara abin ne mataki- mataki, kowa ya zo sai ya yi gaisuwa ga Sarki sa'annan ya wuce, bayan an gama zagayar gari, sai sarki ya zauna a fada kowa na kawo tasa caffa. A yi jawabi a watse.

Wasu daga cikin ‘yan hawan Daaba ne lokacin hawan Sallah {arama

3.1.6 Wasannin Tashe

Wasannin tashe wasanni ne da aka samu bayan bayyanar musulunci a }asar Hausa. Gabanin musulunci ya kafu a wannan }asar babu wani abu da ake kira wasar tashe. Galibi ana wannan al’ada ne bayan kwana goma da fara azumin watan Ramalana. Wa}anda suka shahara ga aiwatar da tashe su ne yara maza da mata. Yadda ake aiwatar da wannan abin kuwa ya bambanta daga wuri zuwa wuri.

Da zarar aka ce yau goma ga watan Ramalana, za a ga yara maza da mata }ungiya-}ungiya suna yawo kwararo-kwararo suna gudanar da tashensu. Masu tashe sukan yi shiga mai ban dariya wadda za ta dace da irin tashen da suke son aiwatarwa. Misali;

Tashen Malam ka ci ~era. A nan yara kan sa wani yaro }aya daga cikinsu ya yi shiga irin ta Malami ya sa babbar riga da hula da rawani wani lokaci har da malfa ya kuma ri}e tabzi (tazbaha) yana ja. Su kuwa sauran yaran su rin}a fa}in:

Yara: Malam ka ci ~era.

Malam: Wallai kun yi }arya!

Yaro: Kai Malam ka ci ~era.

Malam: To Jan bindin da na ci ku ce mani na ci ~era.

Haka za su ci gaba yin wannan tashen ta sigar wa}a, mutane na yin dariya suna ba su ku}i ko tsaba da sauran kyaututtuka. Ga al'adar tashe yara sukan ajiye Jan abin da suka samu ne sai bayan an kamala tashen gaba}aya sai a sayar da tsabar da aka samu a raba ku}i.

3.1.7 Bukin Sallar Cika Ciki

Buki ne da wasu ke kira sallar Wawwo. Wannan buki ana yin sa ne a ranakkun tara (9) da kuma goma (10) ga watan Muharram na shekarar musulunci a }asar Hausa. Bukin yana tattare da al'adu kamar haka;

1. Ana azumtar ranakkun
2. Ana raya dare da salloli da kuma karatun al}ur'ani.
3. Mutane kan }abi'antu da lilwanta iyali da abinci.
4. Raba sadaka ga mabu }ata.
5. Samari da 'yanmata sukan je rafi ko kogi su tona riyoji kamar guda bakwai su sha ruwansu wai a ganinsu wani mataki ne na samun shan ruwan alkausara a gobe kiyama.
6. Samari kan yi wasar ya}i a tsakanin shiya da shiya, ko kuma wasar wuta (wawwo).
7. Malamai kan taru a masallatai a yi ta karatun al}ur'ani.
8. A lokacin ne ake kar~ar shara ga 'yanuwa da dangi.

4.0 Kammalawa

Bayanan da suka gabata sun tabbatar muna da wasu sababbin bukukuwan da Hausawa suka ci karo da su bayan bayyanar musulunci. An fayyace wasu daga cikinsu da kuma yadda ake aiwatar da su da al'adun da ke a cikinsu.

5.0 Ta}aitawa

Wannan darasi an tattauna bukukuwan Hausawa ne bayan zuwan musulunci a }asar Hausa da kuma irin al'adun musulunci da suka shigo a cikin al'adun Hausawa na gargajiya.

6.0 Auna Fahimta

1. Ta yaya kake ganin addinin musulunci ya samar wa da Hausawa sababbin bukukuwa a cikin tsarin bukukuwansu na al'ada.
2. Tattauna ire-iren bukukuwan Hausawa a }alla guda uku (3) da suka samu a dalilin musulunci.

7.0 Manazarta

Bagaye Y.I (2016): Solidarity and Friendship between the Chieftaincies of Argungu and Dosso. *In Relations between Dosso, Kabi. Sokoto Spaces, Societies, State, Cultures, Economy and Politics. Conference Proceedings held at the University of Niamey. Niger Republic.*

B.C. Asogwa, J.C. Umeh and V.A. Okwoche (2012): *Community Fishing and the Economics of Argungu Fishing Festival in Nigeria.* Asian Journal of Business Management Maxwell Scientific Organization.

Harris, P.G (1930) The Kebbi Fishermen (Sokoto Province, Nigeria) *Journal of Royal Anthrophological Institute.*

Gummi, M.F (2015): "Sarkanci a Lardin Sakkwato." Kundin digiri na uku, Sashen

Nazarin Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato.

Ibrahim A (2007) “Gudunmawar Bukin Kamun Kifi na Argungu wajen raya Adabin Hausa.” Kundi Digiri na Biyu. Jami’ar Usmanu Danfodiyo da ke Sakkwato.

Ibrahim, M.S. (1982):”Dangantakar Al’ada da Addini: Tasirin Musulunci Kan Rayuwar Hausawa ta Gargajiya”.Kundi Digiri Na Biyu.Kano: Sashen Koyar da Harsunan Nijeriya, Jami’ar Bayero.

Gusau, G.U 2012: *Bukukuwan Hausawa*. Ol-faith Prints, Gusau.

KASHI NA 3: Bukukuwan Hausawa Bayan Zuwan Turawa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an tattauna ne dangane da bukukuwan Hausawa bayan da Hausawa suka samu addinin musulunci da kuma irin tasirin da ya yi a rayuwarsu har suka }ir}iro wasu sabbin bukukuwa a tsarin sabuwar al’adar rayuwarsu ta musulunci. A nan kuma za a dubi irin fasalin da bukukuwan Hausawa suka }auka bayan zuwan Turawa a }asar Hausa.

2.0 Manufar Darasi

Manufar wannan darasi shi ne a }arshen tattaunawar }alibai ko masu karatu su fahimci ire-iren bukukuwan da Hausawa suka samu bayan ha}uwarsu da Turawa, tare da tantance yadda ake aiwatar da su.

3.0 Ta}aitaccen Tarihin Zuwan Turawa a {asar Hausa

An samu kwararar Turawa a }asar Hausa a mataki daban-daban kama daga ‘yan yawon bu}e ido da ‘yan li}en asiri da ‘yan misham da kuma ‘yan mulkin mallaka. Daga cikin jerin wa}annan da aka lisafto, rukunin da suka yi tasirin gaske wajen sauya tunani da al’adun Hausawa su ne Turawan mulkin mallaka wa}anda suka mamaye }asar Hausa a farkon }arni na goma sha tara (}.19).

Wa]annan Turawa sun yi nasarar sauya al'adunmu nagartattun ciki har da bukukuwa da wasannin Hausawa. Daga cikin sababbin bukukuwan da Hausawa suka ci karo da su kuwa sun ha]a da;

3.1 Fati (Party)

Hausawa suna aiwatar da wannan nau'in buki ne a cikin bukukuwansu na aure da suna ko kuma cikas shekarar haihuwar mutum a cikin gida, a nan akan ha]u maza da mata, yara da manya a wani wuri domin gudanar da shagulgulan fati ta hanyar ka]e-ka]e irin na zamani da raye-raye domin a nuna murna da wannan bukin.

Galibi a }asar Hausa a yau, ana samun]ai]aikun gidajen Hausawa da ake aiwatar da fati a cikin bukukuwansu domin nuna murna da farin cikin faruwar wani abu na murna. Kafin bukin akan raba alawar gayyata tun kafin ranar bukin ga 'yan uwa da abokan arziki da makwabta, idan ranar ta zo kuwa bayan an taru samari da 'yanmata da ma manyan mata za su cashi rawa sosai, a kuma raba abinci da abin sha na dangin lemun kwalba da dangoginsu. Lokacin yin bukin fati yakan bambanta daga gida zuwa gida, wasu sukan yi bukin fatin ne da yamma bayan La'asar, wasu kuma sukan]auki hayar Ota] ne a kwana ana ki]a da rawa.

3.2 Fikinin (Picnic)

A da, ba fati ko fikinik Hausawa ke yi ba. Abin da suke yi shi ne 'Ajo' domin taimaka wa ango ya samu abin tarbon amaryarsa. Maimakon wannan sai aka sami nason ba}in al'adu na yin fati da fikinik a lokacin bukin auren Hausawa. Fikinik ba komai ba ne sai ha]uwa ce da ake yi a cikin daji da Hausawa suka ara suka yafa domin ganin an yi da su ba tare da an bar su a baya ba, kuma ba tare da sanin manufarsa ba. Ba komi ya haddasa wannan ba sai kalle-kallen fina-finan da ake yi na zamani. Wani abin da ya kamata a sani a nan shi ne, babu ~arnar da ba a yi a wajen fati da fikinik. A daji ake yin fikinik. Fati kuwa, a cikin gari ake yin sa. Sai dai saboda ci gaban mai ginar rijjiya da ya sa Hausawa suka samu na ~atar basira, an fara barin garin da ake bukin aure a je wani gari a yi hayar otel

domin a yi fati can. A can ne mafi yawan samari da ‘yan mata ke fa]awa a tarkon she]an na zina, abin da ke sanadiyar gur~atar tarbiyyar al’umma baki]aya. Za a fahimci cewa wa]annan al’adu na waje ne ba na gida ba, sun yi nason gaske a cikin na Hausawa musamman a bukukuwan auren zamanin yau.

A nan, ba abin musu ba ne domin ya zama ruwan dare game duniya a }asar Hausa. A wannan zamani nason ba}in al’adu na ka]e-ka]e da wa}e-wa}e sun yi naso sosai a cikin al’adun auren Hausawa kuma ba mai tada hannu ya ce ba haka abin yake ba. A ta}aice, sanin kowa ne cewa mafi yawan Hausawa sun yi watsi da ka]e-ka]en gargajiya da raye-rayensu suka cirata zuwa ga na ba}i musamman na Turawa da Indiyawa da kuma Larabawa. Mafi yawan kayan ki]an Hausawa an fara watsi da su domin sun zama tsohon ya yi, aka rungumi wa]anda ba su kai su daraja ba kamar yadda Sarkin Taushin Sarkin Katsina ya yi bayani. A zamanin da ake ciki an yi jana’izar mafi yawa daga cikin kayan ki]an Hausawa da suka ha]a da kalangu da ganga da duma da }aho da kuge da kurya da kotso da dundufa da taushi da sauransu sai dai ka]an da ba a rasa ba. Ko su ma domin kada a rasa wuta ne a ma}era ko kada a rasa nono ruga. Ba shakka, an koma ga kayan ki]an zamani irin jita da fiyano da gangunan bigala da sauran irinsu. Har ta kai ga ba a gayyatar maka]in da ke amfani da kayan ki]an gargajiya zalla sai can ba a rasa ba ko shi a }aayuka da ka]an a cikin birane domin }aayawan da suka kwararo ciki.

Mafi yawa idan aka saurari maka]an Hausa tare da yin la’akari da kayan ki]ansu za a tarar sun saka kayan ki]an zamani cikin ki]an da suke yi. Misali, [andago da Mai Asharalle a Katsina da Sarkin [ori a Sakkwato da wasu da dama. Mafi yawan ka]e-ka]en da ake yi a cikin wa}o}in bukin aure sigar wa}o}in ba}i suke]auke da su.

Idan aka yi zancen wa}e-wa}e kuwa, ba sai an yi dogon bayani ba domin abubuwa ne da aka shedar a wannan zamani. Maimakon wa}ar gargajiya da sautin gargajiya, sai aka musanya da na ba}i inda za a ji muryar Turawa ko Indiyawa ko Larabawa da sauran ‘yan }asa ma}wabta irin Yarbawa da Ibo da sauransu.

3.3 Bukin Luncin (Launching)

Wannan buki ne da ya tsira a cikin tsare-tsaren bukukuwan Hausawa na aure, bukin ya yi kama da walimar cin abinci da ake shiryawa bayan an]aura aure, sai da wasu sukan yi walimar luncin ne gabanin a]aura aure, wasu kuma sukan bari sai bayan an]aura auren su gabatar da bukin luncin din.

A wajen luncin akan aiwatar da ka]e-ka]e da raye-raye ne musamman a tsakanin samari da ‘yanmata ana karin ku]i ga ango da amarya. Wasu kuma a nasu tsarin ba su ki]a ko rawa ko wa}a, sai dai su gayyaci malamai a yi nasiha musamman ga amarya da ango game da ha}o}}in zamantakewar aure. A raba abinci da abubuwan sha a watse.

3.4 Gyat Tugeza (Get together party)

Wannan shi ne irin ha]uwar da samari da ‘yanmata suke yi a wani ke~a~~en wuri domin sha}atawa. Irin wannan ha]uwar ba ta cikin tsofaffin al’adunmu na Hausawa., ba}uwar al’ada ce da ta samu a sanadiyar kutsen ba}in al’adun Turawa a cikin al’adunmu. Garba (2012:87).

4.0 Kammalawa

A cikin wannan tattaunawar an bayyana sababbin bukukuwan da Hausawa suka }ir}iro wa kansu daga cikin bukukuwansu na auren ko suna. An fayyace dalilan samuwar bukukuwan wanda ha]uwar Hausawa da Turawa ya haifar. An kuma yi }o}arin bayyana yadda ake yin bukukuwan ta yadda za a iya tabbatar da zaman su sababbin al’adu daga cikin nagaartattun al’adunmu na Hausawa.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice wannan darasi ya fito ma mai karatu muhimman batutuwan da suka shafi samuwar sabbbin bukukuwa ga Hausawa da kuma irin yadda ake aiwatar da al’adun bukukuwan da yadda suka shafi tarbiyya da zamantakewar Hausawa.

6.0 Auna Fahimta

1. Bayyana sababbin bukukuwan da Hausawa suka ci karo da su bayan ha]uwar da Turawan mulkin mallaka a }asar Hausa.

2. Bayyana yadda ake aiwatar da bukin Fati a garinku.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al’adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al’umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press

KASHI NA 4: Samuwar Sababbin Wasanni Bayan zuwan Turawa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an tattauna sababbin bukukuwan da Hausawa suka }ir}iro daga cikin bukukuwansu na aure ko suna, a nan kuma za a dubi wasannin da Hausawa suka ci karo da su ne a dalilin ha]uwar su da Turawa. Wasannin kuwa sun ha]a da wasan }wallon }afa da }wallon doki da tsiren kekuna da Mashin da kuma motoci.

2.0 Manufar Darasi

Manufar darasin ita ce a }arshe }alibai ko masu karatu su fahimci yadda Hausawa suka ha]u da wa]annan sababbin wasanni a cikin al’adunsu da zamani ya yi wa kutse.

3.0 Wasan Tseren Keke

Wannan wasa ne da Hausawa suke yi a wani ke~a~~en lokaci na musamman domin a samar da annashuwa da nisha]i. Masu shirya irin wannan wasar mafi yawanci }ungiyoyin ne na matasa, a wasu lokuta sukan aza kyauta ga zakarrun da aka samu a}alla na]aya zuwa na uku (1-3).

Wannan wasar ta samu asali ne daga irin kallace-kallacen Talibijin da finafinan }asashen Turai. sai Hausawa suka }ir}iro da nasu wasannin domin fitar da gwaraje da kuma samar da nisha]i.

Daga cikin lokutan da ake shirya irin wa]annan wasannin kuwa sun ha]a da;

- i. Lokacin bukukuwan Sallah
- ii. Lokacin bukin aure.
- iii. Lokacin Kaka idan an girbe amfanin gona
- iv. Lokacin bukin suna.

3.1 Wasan Tseren Babur

Wasan tsiren babur wasa ne da ake aiwatarwa kwatankwacin na kekuna da aka yi bayani a sama. Idan za a shirya wannan gasa akan za~i kwararru ne ga tu}in mashin domin kaucewa ha]arin da ke tattare a cikin gasar. Mafi yawanci }ungiyoyin matasa na kwalab su ne suke da alhakin shirya wannan wasa.

Akan aza kyauta ga duk zakarrun da aka samu kama daga kyautar babur ko ku]i ko kuma kujerar Makka. Akwai yankunan }asar Hausa da dama da ake aiwatar da irin wa]annan wasanni musamman a lokacin bukukuwan sallah da kuma lokacin kaka ko idan ana cikin guguwar kanfen na siyasa, wani]an siyasa kan ha]a kai da wata }ungiyar matasa ya]auki nauyin gudanar da gasar ta hanyar bayar ku]i ko kyauta ga duk wanda ya yi nasara.

3.2 Wasan Tserin Mota

Wasan tsiren mota gasa ce da ake shiryawa musamman a lokutan gudanar da bukin kamun kifi a kasar Kabi a Argungu. Masu shirya gasar sukan tsara tashin motoci daga Abuja zuwa garin Argungu domin a fitar da zakarru da kuma ba su kyauta. Wannan gasar tana }ara haskaka bukin kamun kifi na Argungu da ake shiryawa shekara-shekara.

Ba a }asar Kabi ka}ai ake shirya wannan wasar ba har a wasu sassa na }asar Hausa ana aiwatar da irin wannan wasa domin a samar da nisha}i a zukan Hausawa da sauran mutane. Misali akan gudanar da ita a Zariya da Kano da Katsina da Sakkwato da kuma Zamfara.

3.3 Wasan Kwallon }afa

Wasan }wallon }afa ta mamaye ko'ina a }asar Hausa. Birane da }auyuka duk ana gudanar da wasan }wallon }afa. Turawa sun yi nasarar cusa wa Hausawa }abi'ar yin wasan }wallo ne tun a cikin tsarin manhajar karatu ta makarantunmu na boko. A tsarin manhajar akwai darussa da ke nuna wa yara yadda tsarin wasar }wallon ke tafiya, an kuma }abi'antu da fita hutun wartsake jiki ana yin wasannin }wallo a makarantu.

Sannu a hankali wannan wasar ta shiga cikin zukan yara da matasa a fa}in }asar Hausa. Da tafiya ta yi tafiya sai abin ya zama wata sabuwar sana'a ga matasa, inda aka fara samun wa}ilcin Hausawa a cikin zaratan 'yan }wallon Nijeriya wa}anda Duniya ta san da zamansu. Misali akwai Abdullahi Shehu daga Sakkwato da kuma Ahmed Musa daga Kano (Duk da yake wasu suna da tunanin daga Jos ya fito).

3.4 Wasan Kwallon Dawaki

Wannan }aya ne daga cikin sababbin wasannin Hausawa wanda ake gudanarwa a manyan biranen }asar Hausa. Wasan ya samu ga Hausawa ne bayan cu}anyar su da Turawa da kuma wayewar zamani.

Ganin irin kar~uwar da wasan ya samu ne ya sa ake aiwatar da shi a matsayin gasa. Masu aiwatar da wannan wasa, a wasu lokuta suka shirya gasar tseren dawaki da ake yi wa la}abi

da “Sukuwar Dawaki”. A dalilin bun}asar da wasan ta samu ne aka sami fitaccin mutane da suka shahara a fagen ta a }asar Hausa. Misali akwai tsohon Gwamnan farar hula a jamhuriya ta farko da ya shahara da son wasan kwallon dawaki, wato Alhaji Shehu Kangiwa.

4.0 Kammalawa

Abubuwan da aka tattauna a wannan darasi sun fito mana da irin sababbin wasannin da suka shigo a cikin al’adun Hausawa bayan ha}uwar su da Turawan yamma. an fayyace irin yadda wasannin suke da yadda ake aiwatar da su da kumairin tasirin da suka yi a cikin zukan Hausawa har suka yi fice wajen gudanar da su ta fuskar }warewa a fa}in Arewacin Nijeriya.

5.0 Ta}aitawa

Darasin ya zayyano wa mai karatu irin yadda ha}uwar Hausawa da Turawa ya sauya fasalin wasanninsu na gargajiya zuwa na zamani inda suka }ir}iro da sababbin wasanni domin su dace da zamani.

6.0 Auna Fahimta

1. Wa}anne wasanni ne Hausawa suka }ir}iro bayan ha}uwar su da Turawa?
2. Ta yaya wa}annan wasanni suka taimaka wajen kyautata zamantakewar Hausawa?
3. Yi bayanin yadda ake aiwatar da biyu daga cikin wa}annan wasanni
  - a. Tseren Motoci
  - b. Tseren Kekuna
  - c. Sukuwar Dawaki.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al’adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education. ABU Press.

Bichi A.Y (2013). *Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al'umma*. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). *Rayuwar Hausawa*. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). *Bukukuwan Hausawa*. Gusau: Ol-Faith Prints.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press.

KASHI NA 5: Wasannin Gargajiya a {asar Hausa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an dubi wasannin da Hausawa suka ci karo da su ne a dalilin haɗuwar su da Turawa. Wasannin kuwa sun haɗa da wasan }wallon }afa da }wallon doki da tsiren kekuna da Mashin da kuma motoci. A nan kuwa za a mayar da hankali ne wajen fayyace wasannin gargajiya a }asar Hausa.

2.0 Manufar Darasi

Manufar darasi shi ne domin }alibai da masu karatu a }arshen darasin su amfanu da sanin wasannin gargajiya da ake gudanarwa a }asar Hausa domin samar da nishaɗi a tsakanin jama'a.

3.0 Ma'anar Wasa

A cikin }amusun Hausa an bayyana wasa da “ *Abun da akan yi don raha ko nishaɗi, ko don motsa jiki. Tana iya }aukar wani taron buki ko ka}e-ka}e da raye-raye, ko kuma wani abu da ba gaske ba.*” CNHN (2006:470).

Dangane da haka, wasa ita ce duk wani aiki da mutum zai yi da ga~~an jikinsa da nufin samar da annashuwa ko farin ciki ga kansa da masu kallonsa. Akwai wasanni da dama da

Hausawa kan gudanar a mata kai daban-daban da kuma lokuta daban-daban. Irin waɗannan kashe-kashen wasannin ne ya haifar da tunanin bayyana rabe-raben wasannin gargajiya zuwa rukuni daban-daban kamar yadda bayani zai biyo nan gaba.

3.1 Rabe-raben Wasa

Wasanni a al'adar Bahaushe sun rabu gida-gida, Wani kaso yana kula da shekarun masu aiwatarwa ne, wani kaso kuma yana kula da irin jinsin masu gudanar da wasan, yayin da wani kason yake kula da manyanta ko tsufa na masu wasan. Dangane da haka, muna iya cewa wasannin gargajiya a ɗasar Hausa sun rabu zuwa manyan rukunai kamar haka;

3.1.1 Wasannin Yara Maza

Yara maza kan yi wasanni iri daban-daban a kuma lokuta daban-daban. Wasanni yara cike suke da hikima da karantarwa. Wasu daga cikinsu jaruntaka da dabarun yaɗi suke koyarwa, wasu kuwa samar da nishaɗi ne da rage dare ga yaran.

Don haka, akwai wasannin yara da dama da ake aiwatarwa a ɗasar Hausa da kewaye waɗanda suke da dangantaka da abin na faɗa a sama. Misali;

1. Wasan ahurjana
2. Wasan langa
3. Wasan ‘yar |oyo
4. Wasan ‘yar buɗa
5. Wasan asha ruwan tsuntsaye da goriba
6. Wasan bajini-bajini zamzam
- 7 Wasan nan da kwababba/sulalla

Wa]annan wasanni ne da suka ke~anta ga yara maza wa]anda suke aiwatarwa a lokacin sha}atawarsu musamman a dandali da sauran muhallan ha]uwarsu. Ga bayanin ka]an daga cikinsu kamar haka;

3.1. 2 Langa

Wasan langa wasa ne da yara suke na ri}e }afa]aya da hannu suna tsalle da }afa]ayar da ta rage. CNHN 2006:302). Yaran sukan gudanar da wannan wasa ne domin nuna bajinta da juriya. Ana kuma aiwatar da wasan ne a fa]in }asar Hausa. Hikimar da ke cikin wasan kuwa juriya da dabarun ya}i ne ke tattare da sa}on wasan.

3.1.3 Tsiren Gudu

Wasan tseren guda yara maza ne suka shahara ga yin sa. Sukan aiwatar da shi ne domin a gano raggo daga cikinsu. Sun fi aiwatar da shi ne da rana, ba kasafai suke tseren gudu da dare ba. Mafi yawanci idan suna wasanninsu na rana ko idan za su tafi gona ko wurin ciyayar dabbobi ne suke neman aiwatar da wasan domin su gano mai }o}arin gudu daga cikinsu.

3.1.4 Tsiren Iwo a Ruwa

Wasan tseren iwo a cikin ruwa ake yin sa, don haka ba ko'ina ne ake aiwatar da shi ba a }asar Hausa, sai mutanen da ke zaune a ga~ar kogi ko a fadammun da ke ajiye ruwa. Galibi masu irin wannan wasa sai sun }ware ga shiga ruwa suke aiwatar da gasar. Dalili kuwa ba wasa ce ta wanda ba sai kan ruwa ba, shi ya sa mutane ke taka- tsantsan da barin yaransu ga kusantar ruwa musamman a lokacin damina, domin kaucewa halaka a cikin ruwa. Hikimar wasan kuwa domin a tantance gwanaye da kuma ta zama wata hanya ta dabarun ya}i da gujewa cuta a wata rana.

3.1.5 Wasan }oya

Wasa ne da yara maza kan yi a lokacin rana ko ma da dare. Idan da rana ne sukan nemi wani]aki mai duhun gaske su yi amfani da shi wajen ~oyon, idan kuma da dare ne ba

matsalar wajen ~oyewar. Yadda abin yake za su wajen ~oyewar da kuma inda ake shan ruwa (ma'ana wanda har ya yi sa'a ba a gane sa ba, to zai she}a ya nufi inda zai tsira ga gane sa, wajen tsirar ne ake kira wurin shan ruwa). Hikimar wasan kuwa dabarun ya}i take karantarwa da kariyar kai dag cuta.

3.1.7 Yar Bi}a

Wasa ne da yara maza ke gudanarwa a wasu sassa na }asar Hausa. Yadda ake aiwatar da wasan yara kan nemi waje mai yashi ko tur}ar }asa, sai su sami zobe ko kwatankwacin zoben su yi da'ira a tsakiyar da'irar sai su tara }asa ko yashi domin turbu}e zoben a ciki, sai su ce a nemo zoben ta amfani da 'yan tsinikan kara. Suna yin haka ne domin su gano wa zai yi saurin gano zoben? Hikimar wasan kuwa dabarun wayon tafiyar da rayuwa ne suka mamaye wasan.

4.0 Kammalawa

Bayanan da aka gani a wannan darasi sun fito muna da wasu daga cikin wasannin gargajiya na yara maza a }asar Hausa, inda aka dubi wasu daga cikin rabe-raben wasannin da kuma sa}onni ko hikimomin da ke cikinsu.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice wannan tattaunawar da himmatu ne wajen fayyace wasa da wasannin yara maza yadda ake aiwatar da su a wasu sassan }asar Hausa. Darasin ya gano cewa wasanni yaro sun rabu zuwa na maza da kuma na mata. Don haka, bayanin zai }auke mu zuwa wani kaso da zai tattauna wasannin yara mata.

6.0 Auna Fahimta

1. Bayyana ire-iren wasannin gargajiya da suka ke~anta ga yara maza tare da fayyace hikimomin da ke tattare da gudanar da su.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al’adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al’umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press.

FASALI NA III: WASANNI A KASAR HAUSA

KASHI NA 1: Wasannin Yara Mata a {asar Hausa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an tattauna ne dangane da wasanni garagjiya da yara maza. A nan kuwa za a zo da bayanin wasannin yara ‘yanmata ne wa}anda suke aiwatarwa a wasu sassa na }asar Hausa, tare da za}ulo irin hikimar da ke cikin wasannin.

2.0 Manufar Darasi

Manufar darasin shi ne domin a }arshen tattaunawar }alibai ko masu masu karatu su sami masaniya game da wasannin yara mata a cikin zamantakewar Hausawa. Wanda hakan zai sa su iya gane al’adun da kuma ire-iren sauye-sauyen da al’adun wasannin suka samu.

3.0 Wasannin Yara Mata

Yara mata sukan aiwatar da irin nasu wasanni da suka dace da su musamman a lokutan rana da kuma a dandalinsu na wasa da dare bayan an ci abincin dare. Ka}an daga cikin wasanninsu kuwa sun ha}a da;

3.1 Wasan ‘Yar tsana

Wasa ne da yara mata }anana masu misalin shekara uku zuwa biyar (3-5) suke aiwatarwa domin fito da wasu al’adun zamantakewar aure da za su sami kansu a gaba. Galibi a irin wannan wasa, akan shirya ango da amarya ne da kuma danginsu a }ulla aure har a kai amarya tare da shirya mata }akin kwana. Lokacin yin wasan kuwa da rana ake yi.

3.2. Wasan Bojo

A dandali ake yin wasan bayan an yi kalaci (cin abincin dare), inda kowace budurwa ke yabon ‘yan uwanta da saurayinta a cikin wasan. Yadda ake wasan kuwa‘yanmata za su da’ira, su kamar yarinya biyar, sai biyu su tsaya gefe]aya, wasu biyu su tsaya gefe]aya, sai a sanya yarinya guda a tsakiya wadda za ta rin }a fa]awa a hannun wa]annan gungun ‘yanmata suna cafke ta domin kart a faji. Ana yi ana wa }o}in yabon masoyansu da ‘yanuwansu na jini. Idan aka yi wa wannan yarinya a yi wa wata hart a zagayo ga kowacce daga cikinsu. A irin wannan wasan ne ‘yanmata kan sami mijin aure na dindindin.

3.3 Wasan Rawa

Wannan wasa ce da ‘yanmata kan shirya a dandali kuma galibi da dare bayan an ci abincin dare ko kuma idan aka sami wani bukin suna a gidan Hausawa. Maka]in ‘yanmata ne ake gayyata domin ya yi masu ki]a suna rawa. A lokacin wasan akan ha]u samari da ‘yanmata ana ki]a samari na yi masu karin ku]i. A dalilin irin wannan wasan ne ‘yanmata kan samu masoya har abin ya zamo aure da }arshe.

3.4 Wasan Ga]a

Wannan wasa ne da ‘yanmata kan ha]u a dandali musamman da dare suna aiwatar da ‘yan wa }e-wa }e na samarinsu, a wasu lokuta kuma sukan yi wa ‘yanuwansu mata zambo a cikin wa }o}in musamman idan aka sami wata ta yi cikin shege. Wa }o}i ne kawai suke domin samar da nisha]i a tsakaninsu. ‘Yanmata da suka yi wasan yarinta a tare sukan zama abokanin juna na har abada, kuma suna bugun gaba da cewa a tare suka yi lokacinsu na samartaka.

4.0 Kammalawa

A cikin wannan darasi an fito da irin wasannin yara mata da kuma gudunmawarsu wajen }ulla zumuncin aure a zamantakewar Hausawa. An yi nasarar tattara bayanai dangane da rabe-raben wasannin da kuma hikimomin da ke tattare da gudanar da wasannin.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice darasin ya fayyace wasanni yara mata da yadda suke da yadda ake aiwatar da su da lokutan da ake yin su da kuma sa}onin da ke cikinsu. Sanin wannan shi zai ja mu ga wata ga~a wadda za ta tattauna game da wasannin maza manya a }asar Hausa.

6.0 Auna Fahimta

Bayyana matsayin wasannin yara mata ga }ulla zumuncin Hausawa jiya da yau.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al’adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al’umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

Bunza, A. M (2006) *Gadon Fe}e Al’ada*. Lagos. [iwal Publishers.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don }ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press.

KASHI NA 2: Wasannin Maza Manya a {asar Hausa

1.0 Gabatarwa

Bayanan da suka gabata suna }auke da wasannin yara ‘yanmata da kuma irin gudunmawarsu wajen }ulla dan}on zumunci a cikin zamantakewar Hausawa. A nan kuwa za a kawo wasu bayanai ne a kan wasannin maza manya a }asar Hausa, domin a fito da yadda suke da kuma yadda ake aiwatar da su.

2.0 Manufar Darasi

Manufar wannan darasi shi ne domin a }arshen tattaunawar }alibai su gane rabe-raben wasannin da maza manya kan aiwatar domin samar da nisha}i a tsakaninsu.

3.0 Wasannin Manya

Wasanni ne da ake sa ran ganin manyan mutane a gaba-gaba wajen gudanar da su. Dalili kuwa saboda mafi yawancinsu na nuna bajinta ne da dubara.

3.1 Wasannin Tauri

Wasan tauri, wasa ce da ake yi domin nuna bajinta da }warewa a fagen sanin maganin gargajiya na }arfe. Wannan da}a}iyar al’ada ce a cikin al’ummar Hausawa. {asar Hausa ta shahara da ‘yan tauri fitattu da suka yi suna a fagen maganin }arfe. Wannan ba zai rasa nasaba da irin fittattun maka}an ‘yantauro da ke akwai ba a kowane lungu da sashe na }asar. Misali a Zamfara akwai maka}in tauri da ya yi fice a fagen ki}an tauri wato Alhaji Garba [anwasa Gummi (Allah Ya ji}ansa!), da Kassu Zurmi da sauransu da dama. Daga cikin fitattun ‘yantauro da suka yi fice tun a tsohuwar jihar Sakkwato akwai;

1. [ankurjan Falale
2. Bala {onanne Gummi
3. Mamman Dogo

Wa]annan mutane, da ma wa]anda ba a fa]a ba, su ne suka fito da Gummi da Zamfara baki]aya a fagen magungunan tauri.

3.2 Wasannin Dambe

Wasan dambe, wasa ce da ake yi domin fito da bajinta a tsakanin maza. Galibi matasa ‘yan kimanin shekara 25 zuwa 45, su ne suke aiwatar da wannan sana’a. Wasan dambe a can da, mahauta aka sani da gudanar da ita. Sai dai zamani da bu}atar samun abin masarufi ya sa wasu da ba mahauta ba sun rungumi wasan dambe a matsayin sana’a. Akwai fitattun ‘yan dambe da aka yi a }asar Hausa kamar haka;

1. Shago- Wanda maka]a Dan’Anace ke yi wa wa}a.
2. Dandunawa.

3.3 Wasan Kokawa

Kokawa ita ce cakumar jikin juna da ta]iyar }afa da nufin kayarwa, ko kuma wasa da samari kan yi domin kayar da juna. CNHN (2006:248) Wannan wasan yana]aya daga cikin wasannin nuna bajinta a tsakanin mazaje a }asar Hausa. Zamani ya sanya wasan kokawa ya zama sana’a ga wasu mutane.

3.4 Wasan Noma

Hausa kan ce “Noma tushen arziki, na du}e tsohon ciniki, kowa zaka duniya kai ya tarar”. Wannan kirari ne da ake yi wa noma. Kasancewa noma a matsayin sana’a ya sa Hausawa suka }ir}iro wasu wasanni a cikinsa, wannan wasan kuwa wasa ne da ake yi a gonar sarki. Ana gudanar da wasan ne shekara-shekara zuwa }arshen damina.

Yadda ake yin wasan, idan za a yi akan raba goron gayyata a cikin gari da }aoyuka ma}wabta da cewa an sa rana kaza domin yin noma a gonar sarki. Tun ana kwana]aya kafin wasan, gari zai yi harama da ba}i masu halartar wasan. Idan safiya ta yi da misalin }arfe tara na safe, sai jama’a su fita zuwa gonar sarki inda za a gudanar da wasan. Wurin zai cika da mutane da mawa}a da maka]a da samari da ‘yanmata.

Wasan tana ha]a dan}on zumunci a tsakanin mutane kwarai da gaske, domin a irin wannan ha]uwar ce ake samun abokai na har abada, musamman ba}in da suka zo da kuma ‘yan gari masu saukar da ba}i. A]ayan ~angaren kuwa, ‘yanmata sukan sami mazajen aure a dalili da wasan noma, domin aikin ‘yanmata a wajen wasan noma shi ne bai wa mazaje ruwan sha da kuma shafe masu gumi (zufan jiki) idan suna noman ana yi masu ki]a. Ba wai sai yarinya ta san mutum ba take ba shi ruwa ya sha, a’a ‘yanmata sukan bai wa manoma ruwa ne idan sun birge su a fagen noman.

Bayan maraice ya yi za a dawo cikin gari a ha]u a kofar gidan sarki a yi wasanni iri daban-daban, kamar ka]e-ka]e da raye-raye na ‘yanmata samari suna yi masu karin ku]i. Haka za aci gaba har fa]uwar rana, Sarki zai yi jawabin godiya a raba goro kuwa ya nufin gidansa, ba}in a nesa kuwa sukan kwana a nan sai gari ya waye su wuce. Dangane da haka, hikimomin da ke cikin wannan wasa suna da yawa kamar haka;

i Wasa ne mai samar da raha da nisha]i a tsakanin mutane.

ii. Akwai bun}asa al’adu da raya su.

iii. Wasan cike ya ke da sada zumunci wajen }ulla aure da abota.

iv. Akwai martaba sarakuna da masarautu.

4.0 Kammalawa

Bayanan da aka gani a cikin wannan tattaunawar an gina su a kan wasannin maza manya a }asar Hausa, an kuma yi nasarar fito da yadda suke da kuma yadda ake aiwatar da su. Duk a cikin bayan an dubi hikimomin da ke tattare a cikin sha’anin aiwatar da wasannin. Ta hakan ne aka fahimci cewa wasu daga cikin wasannin maza manya suna nuni ne da jaruntaka ko bajinta, yayin da wasu suke ha]a dan}on zumnuci da kuma samar da raha.

5.0 Ta}aitawa

A cikin wannan darasi an fahimci wasannin maza manya da kuma irin rawar da suke ta}awa wajen samar da nisha]i a }asar Hausa. Bayanan sun fito mana da nau’ukan wasannin da maza manya ke gudanarwa a lokuta daban-daban.

6.0 Auna Fahimta

1. Yi bayani mai gamsarwa dangane da wasannin maza manya a }asar Hausa tare da fayyace darussan da ke cikin wasannin.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al’adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al’umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press.

KASHI NA 3: Muhimmancin Bukukuwan Hausawa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an tattauna ne dangane da wasannin maza manya a }asar Hausa, a wannan kashin kuwa za a duba muhimmancin da ke a tattare a cikin bukukuwan Hausawa.

2.0 Manufar Darasi

Manufar darasi shi ne domin a }arshen darasin,]alibai su fahimci irin muhimmancin da ke cikin bukukuwan al’ada a al’ummar Hausawa ke aiwatarwa daga lokaci zuwa lokaci.

3.0 Amfanin Wasanni ga Al’umma

{unshiyar wannan darasin kacokan ta ta’ala}a ne ga fayyace muhimmancin bukukuwa ne ga al’umma. Ka]an daga cikin amfanin bukukuwa ga al’ummar Hausawa da ma sauran al’ummu sun ha]a da;

3.1 Adana Al’adu

Bukukuwan Hausawa tun a jiya da kuma yau wani kaso ne da ke nuna yadda Hausawa suke martaba da bun}asa da kuma adana al’adunsu na gargajiya domin gudun su salwanta. A dalilin haka ne ake masu kallon hanyar bun}asa al’adu da adana su. Wa]ansu bukukuwan da Hausawa ke aiwatarwa har yanzu ba komai ya sa suke aiwatar da su ba kawai domin su bun}asa al’adunsu ne kawai. Misali akwai bukin wasan bori da ake yi ko gyaran ruwa da ake aiwatarwa a tsakiyar damina domin a kore miyagun Iskoki a fadama ko rafi ko koguna. Wannan al’adar ba ta ~ace ba duk da kiraye-kirayen da malamai ke yi na a bar al’adar, amma ba a bari ba, ‘yan bori sukan gudanar da abin su domin gudun ka da al’adar ta salwanta.

3.2 Samar da Nisha]i

[aya daga cikin muhimmancin yin wasani da bukukuwa shi ne domin a samar da annashuwa ga zukatan mutane. Wannan ne ya sa Hausawa suka]auki wasu daga cikin bukukuwansu domin samar da nisha]i ga al’umma. Asali ma babu wani buki da ake gudanarwa a }asar Hausa da za a rasa samar da nisha]i a cikin, muddin akwai maka]a da mawa}a da kuma mabusa a cikin tare da raye-raye da wa}e-wa}e.

3.3 Kore Damuwa

A bisa al'ada duk inda aka sami ha]uwar mutane domin gudanar da buki za a tarar cewa ba za a rasa wa]ansu abubuwa da sukan]auki hankalin jama'a wa]anda za su cire masu damuwa a cikin zukata. [aya daga cikin abin da kan cire damuwa a zukatan Hausawa shi ne a samu buki ya ha]a da ki]a da bushe-bushe da raye-raye. Wa]annan abubuwa da aka lisafta su ne kan gaba wajen tabbatar da kore damuwa da ~acin rai ga mutanen da suke halarce a wuraren da ake gudanar da buki ko wasanni.

3.4 Inganta Tattalin Arzikin jama'a

Ha]uwar jama'a a wuraren bukukuwa da wasanni kan bun}asa tattalin arzikin jama'ar yankin ta fuskoki da dama. Na farko mutane kan so su kasa hajarsu ko tallace-tallacen abubuwan bu}ata ga mutanen da suke a wurin. Daga cikin abubuwan da ake tallatawa kuwa sun ha]a da kayan abinci da abin shad a sauran bu}atun rayuwa iri daban- daban. Hakan kuwa kan taimaka wajen inganta tattalin arzikin mutanen yankin da kuma ba}i mahalarta. Misali bari mu dubi irin yadda jama'a kan sami ciniki a lokacin bukukuwan sallah da maulidi da sauransu.

3.5 Bun}asa Zumunci

A kowane irin yanayi ha]uwar mutane a wajen buki kan taimaka wajen bun}asa zumunci da raya shi. Dama Hausawa sun ce zumunta a }afa take. Misali a cikin bukukuwan aure da suna da ma makokin mutuwa, za a tarar 'yanuwan jini su ne ke kan gaba da kowa. Irin wannan ha]uwa a wuraren bukukuwa ta taimaka kwarai wajen raya zumuncin Hausawa, dalili kuwa shi ne wani ba ya sanin ai wane]an uwansa ne sai ta hanyar ha]uwar buki ko gaisuwar rasuwa. A wasu lokuta akan ha]a aure zumunta a irin wannan ha]uwar. A wani misali kuwa da zai tabbatar muna da hakan shi ne a wajen gudanar da wasu bukukuwa da wasanni da aka tattauna a can farko, an nuna irin yadda ake }ulla }awance a tsakanin mutane a dalilin ha]uwa wajen buki ko wasanni.

4.0 Kammalawa

A cikin wannan darasi an tattauna wasu daga cikin muhimmancin gudanar da bukukuwa da wasanni a }asar Hausa. An kuma ga gudummawar bukukuwa da wasannin wajen raya al'ada da bun}asa ta da adana ta da kuma ha}a zumunta a tsakanin al'umma.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice, darasin ya fayyace muna muhimmancin bukukuwa ga al'ummar Hausawa ta fuskar tattalin arziki da warwarla da nisha}antarwa da kuma uwa uba raya al'adu da martaba su.

6.0 Auna Fahimta

1. Ta yaya ake ganin bukukuwan gargajiya na Hausawa suna taimakawa wajen raya al'adu da bun}asa su?
2. Bayyana ra'ayinka game da yadda za a inganta al'adun bukukuwan gargajiya a }asar nan.

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al'adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al'umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gusau G.U (2012). Bukukuwan Hausawa. Gusau: Ol-Faith Prints.

Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan. Ibadan Press.

KASHI NA 4: Wasannin Zaune a Al'ummar Hausawa

1.0 Gabatarwa

A darasin da ya gabata an dubi muhimmancin bukukuwa a cikin zamantakewar Hausawa, a wannan darasin kuwa za a yi bayanai ne da suka danganci wasannin zaune da al'ummar Hausawa ke aiwatarwa a lokuta daban-daban da suke]auke da darussa daban-daban. Wa]annan wasannin kuwa akwai wa]anda suka shafi maza manya da yara maza da kuma yara 'yanmata.

2.0 Manufar Darasi

Manufar da ke tattare da darasin shi ne a }arshen darasi]alibai da masu karatu su fahimci ire-iren wasannin da ake gudanara a zaune da kuma irin hikimomin da suke a cikin wasannin.

3.0 {unshiyar Darasi

A nan darasin zai himmatu ne wajen tattauna rabe-raben wasannin da ake yi a zaune da masu aiwatarwa da lokutan yin su da kuma darussan da ke a cikin wasannin. Don haka, wasu daga cikin wasannin sun ha]a da;

3.1 Ma'anar Wasannin Zaune

Wa]annan wasu wasanni ne da al'ummar Hausawa da ma wasu al'ummun duniya kan yi a zaune da nufin samar da raha da nisha]i ko motsa]iki ko wasa }wa}walwa da sauran da biyan bu]atun rayuwa da suka shafi tattalin arziki da walwala.

3.2 Rabe-raben Wasannin Zaune

Wasannin Zaune sun kasu zuwa rukuni uku manya kamar yadda bayanai za su biyo baya kamar haka;

3.2.1 Wasannin Maza Manya

Wajannan wasannin ne da suka ke~anta ga maza manya a }asar Hausa. Wasannin akan aiwatar da su ne a lokuta daban-daban musamman a lokacin bazara da ba a zuwa aikin gona, irin lokacin da ake jiran saukar ruwan sama, ko kuma lokutan kaka bayan an girbe amfanin gona da sauran lokutan bukukuwan aure da suna da kuma bukukuwan al'ada.

Daga cikin wajannan wasanni akwai;

i. Wasan Karta

ii. Wasan Dara

iii. Wasan Wala-Wala

iv. Wasan Lido

3.2.1.1 Wasan Karta

Wasan karta (Card games) Wasa ne da ake gudanarwa a zaune ta amfani da katuka, a wasu yankuna na }asar Hausa irin Sakkwato ana kiran wasan da suna Caca. Akan sami mutum huju zuwa biyar su yi da'ira a rarraba katukan ana yin wasan. Wasa ce da ake samun nishaji a cikin ta har da ku]a]e. Wasa ce da ke bu}atar lissafi da wasa }wa}walwa. Wasu kan sami kuji sosai a dalilin wasan, wasu kuma kan tsiyace. Ana has ashen wannan wasa ta shigo a yammacin Afirka tun a wajajen shekarar 1858.

3.2.1.2 Wasan Dara

Wannan wasa ne da ake yi a zaune wadda maza manya da samari ke aiwatarwa a }asar Hausa. Ana yin wannan wasan ne a cikin bazara musamman a }auyuka, za a tarar da mutane sun yi }ungiya-}ungiya a }ar}ashin inuwar itace suna tona ramuka da 'yan

duwatsu ko }ololan ‘ya’yan mangwaro suna yin wasan. A cikin wasan babu wasau kuji da ake samu sai da kawai a wasa }wa}walwa da kuma cinye lokaci musamman da rana.

3.2.1.3 Wasan Wala-wala

Wannan wasa ne da ake yi a zaune wadda take cike da yaudara musamman ga wanda bai san kanta ba. Saboda yaudarar da ke cikinta ne har wasu suka }auke a matsayin hanyar samun ku}insu. A cikin wasan har ‘yan kore ake amfani da su domin su ingiza bami a cinye masa kuji, domin ana saka kuji ne cikin wasan ga wanda ya yi nasarar gano abin da ake son a gano.

3.2.1.4 Wasan Lido

Wasan lido ba}uwar wasa ne ga Hausawa. Sun same ta ne daga ta}warorinsu mazaune kudancin }asar Nijeriya. Sannu a hankali suka shiga wajen aiwatar da ita domin rage lokaci da samar da nisha}i dakuma wasa }wa}walwa.

Wasa ce da mutum biyu suke yi a kan wani }an tire da wasu ‘yan kolallai da ake jujuya su har a yi nasara daga }arshe.

3.2.1.5 Wasan Kalanda ga mai rabo

Wannan wasa ne da ake yi domin samun kuji ga wanda ya yi nasara. Yadda ake yin wasan kuwa shi ne, akan nemi silin ne irin wanda ake sanyawa a rufin }aki, sai yanka shi a yi masa kamar faifai a hu}e tsakiyarsa yadda za a iya turo wata sanda a tsakiyar da za ta iya ri}e Faifan. Idan an yi hakan sai a zana hotunan kunama ko maciji ko }aki ko littafe da sauransu a zagaye da faifan. Idan an zo wajen wasan akan ce kowane ya za~i hoton da yake so, da nufin idan aka ka}a kalandar za ta tsaya ne a daidai hoton da mutum ya za~a. To, da zarar ta tsaya ga hoton da mutum ya za~a shi za a bai wa ku}in da aka zuba. Mai kalandar zai }ebi nasa kaso ya ba wanda ya ci nasa kaso. Wannan ne ya sa wasan ya zama sana’a ga wasu mutane.

3.3 Wasannin Yara Maza

Wa]annan wasanni ne na zaune da aka san yara maza na aiwatarwa a }asar Hausa. Galibi sukan aiwatar da wasannin ne da dare ko kuma a wasu lokuta da rana. Daga cikin wasannin akwai;

i. Wasan ‘yar Bi]a (Hide and Seek game)

ii. Wasan ‘yar Sululu

3.3.1 Wasan Yar Bi]a

Wannan wasa ne da yara maza ke gudanarwa a }asar Hausa ta amfani da tur]ar }asa ko yashi. A wajen wasan akan ~oye wani abu kamar zobe a cikin yashi a ce mutum ya nemo shi, akan ha]a yara biyu zuwa hu]u a wajen wasan. Haka za su yi ta zagayawa idan wannan ya yi a bai wa wani shi ma ya ~oye zoben wani ga gano ana ta annashawa har su gaji su watse.

3.3.2 Wasan “Yar Sululu

Wannan wana ne da yara maza ke yi, sukan yi da’ira ne su gewaye kamar yara hu]u zuwa biyar sai su zauna su fuskanci juna, sai a umurci]aya daga cikinsu ya zagaya a bayansu ya ajiye wani abu a bayan]aya daga cikin yaran, idan bai kula ba har ya zagayo ya tarar da abin nan da ya aje, to sai ya bugi bayar wannan yaron shi kuma sai zauna, wanda aka buga sai ya tashi ya zagaya ga sauran yaran domin samun wanda zai ajiye wa a bayansa. Idan kuma har mutum ya fahimci an aje wani abu a bayansa, to nan take zai tashi don gudun kar a buge sa.

3.4 Wasannin Yara Mata

Wa]annan wasanni ne da aka san yara mata na gudanar da su a }asar Hausa musamman a dandali da kuma idan sun ha]u a wajen amarya. Daga cikin wa]annan wasannin kuwa akwai;

i. Tafa-Tafa

ii. ‘Yar Carab/ Caku

iii. Yar tsana

3.4.1 Wasan Tafa-tafa

Wannan wasa ne da yara ‘yanmata kan aiwatar a zaune musamman a dandalinsu na wasa da kuma jakunan amare. Idan za su yi wasan sukan ha]u mutum biyu zuwa shida, sai su rabu gida uku kowace yarinya da abokiyar da za su yi tare. suna tafa hannayensu tare suna yin ‘yan wa}e-wa}e na soyayya ga samarinsu. Ga ka]an daga cikn wa}ar kamar haka;

“ Tafa-tafa daga nan sai gidan masoyi
Masoyi tsaya man ka da kura ta cinye ni
Ta ci ni ta ci ni, Allah a gwanin iyawa
Mai sama ag gwanin iyawa
.....”

A cikin irin wa]annan wasannin ne suke yabon masoyansu da kuma nuna irin rayuwar aure da za su fuskanta a nan gaba.

3.4.2 Wasan Carab

Wannan wasa a wasu yankunan }asar Hausa ana ce masa caku. Wasa ne da ake amfani da duwatsu }anana, kamar guda bakwai zuwa goma, sai a watsasu a gaban yaran suna jefa]aya a sama sai su yi }o}arin]auko dayan da ke a }asa kafin waccan na saman ya fa]u su cafke shi. Wannan cafke ne ya sa ake kiran wasan ‘yar carab. Hikimar wasan domin samar da nisha]i ne da kuma }aifafa tunanin yara.

3.4.3 Wasan ‘Yar tsana

Wasan ‘yar tsana wasa ne daga cikin wasanninkwaikwayon Hausa na gargajiya wanda yara mata suka shahara wajen aiwatarwa. Wasan cike yake da rayuwar aure a zamantakewar Hausawa. Yaran sukan kwaikwayi yadda suka ga iyayensu mata na yi a

cikin gida ne kafin abin ya kai a gare su. Akan shirya ango da amarya har a yi buki na tarewar amarya da shirya mata kayan Jaki.

4.0 Kammalawa

A cikin wannan darasi an tattauna ne dangane da wasannin da ake aiwatarwa a zaune domin nishaji da }aifafa tunanin al'ummar Hausawa. An ga irin yadda wasannin suka kasu kama daga na maza da yara da kuma mata. An kuma yi nasarar bayyana yadda ake yin su da kuma hikimar da ke a tattare da su.

5.0 Ta}aitawa

A ta}aice darasin ya fito muna da wani kasu na wasanni a }asar Hausa. Wasannin kuwa wa}anda ake gudanarwa a zaune a lokuta daban-daban domin samun nishaji da kumaci gaban tattalin arzikin mutane.

6.0 Auna Fahimta

1. Kawo rabe-raben wasannin zaune a }asar Hausa da ka sani.

2. Bayyana yadda ake aiwatar da wa}annan wasanni

1. Wasan karta

2. Wasan 'yar carab

3. Wasan 'yar sululu

7.0 Manazarta

Abdullahi I.S.S (2008). “ Jiya ba Yau Ba: Waiwaye a Kan Al’adun Matakan Rayuwar Maguzawa na Aure da Haihuwa da Mutuwa.”Kundin digiri na uku: Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sokoto.

Alhassan da Wasu (1987) *Zaman Hausawa*. Zaria. Institute of Education.ABU Press.

B.C. Asogwa, J.C. Umeh and V.A. Okwoche (2012): *Community Fishing and the Economics of Argungu Fishing Festival in Nigeria*. Asian Journal of Business Management Maxwell Scientific Organization.

Bagaye Y.I (2016): Solidarity and Friendship between the Chieftaincies of Argungu and Dosso. *In Relations between Dosso, Kabi. Sokoto Spaces, Societies, State, Cultures, Economy and Politics. Conference Proceedings held at the University of Niamey. Niger Republic*.

Bichi A.Y (2013). Tsokaci a Kan Bukukuwan Hausawa na Gargajiya wajen cigaban Al’umma. Zaria. Ahmadu Bello University, Press.

Bunza, A. M. (2011) Al’adun Hausawa Jiya Da Yau; Ci Gaba Ko Lalacewa? Paper Presented at Kaduna State University.

C.S.N.L BUK (1981) Rayuwar Hausawa. Thomas Nelson (Nig.) Ltd Gummi, M.F

CNHN (1981). Rayuwar Hausawa. Lagos. Thomos Nilson Nigeria Limited.

Gummi, M.F (2015): “Sarkanci a Lardin Sakkwato.” Kundin digiri na uku, Sashen Nazarin Harsunan Nijeriya, Jami’ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato.

Gusau, G.U 2012: *Bukukuwan Hausawa*. Ol-faith Prints, Gusau.

Harris, P.G (1930) The Kebbi Fishermen (Sokoto Province, Nigeria) *Journal of Royal Anthrophological Institute*.

Ibrahim A (2007) “Gudunmawar Bukin Kamun Kifi na Argungu wajen raya Adabin Hausa.” Kundin Digiri na Biyu. Jami’ar Usmanu Danfodiyo da ke Sakkwato.

Nwosu, Kalu Ogbu (1978) “The Study Of African Culture” in *Readings In African Humanities: African Cultural Development*, Fourth Edition Publishers.

Umar, M. B. (1982) *Dangantakar Adabin Baka da Al’adun Gargajiya*, Triumph, Kano.
Yahaya da Wasu (2001). *Darussan Hausa don {ananan Makarantun Sakandare*. Ibadan.
Ibadan Press.